ORT FAŠIZMU — SLOBODA NARODIM

Univerzitetska biblioteka
"Svetozar Marković"
Beograd -
Bulevar Crvene Armije
71 - Feb 749 -

KNJIŽEVNE NOVINE

ORGAN SAVEZA KNJIŽEVNIKA JUGOSLAVIJE

GODINA II BROJ 43 | Adresa uredništva i administracije: Francuska 7 — Telefon: 28-098 | BEOGRAD, UTORAK, 25 OKTOBAR 1949 | LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO UTORKOM | PRIMERAK 8 DINARA

PRED LICEM SVIH NARODA SVETA

Antonije MARINKOVIĆ

Četvrto zasedanje Generalne skupštine OUN započelo je u vreme kada je SKP(b), zajedno sa sebi potčinjenim partijama, u jednom ludom kreščendu judinovskog radio-orkestra preko svake mere pojačao ratnohuškačku propagandu protivu Jugoslavije koja je, ne zna se već po koji put, anatemisana kao sovjetohulna, jer neće da prizna nikakvo mešanje u njene unutrašnje stvari, i jeretička, jer se bori za pravedne odnose među zemljama socijalizma, i gestapovska od prve ustaničke puške, jer se herojski borila protivu fašističke okupacije, u svakom slučaju, najblaže rečeno, kao »čudovišna zemlja«, onako kako joj je sovjetska delegacija prišila taj naziv pred Ujedinjenim Nacijama da je što više ocrni, popljuje, da je, ako je potrebno, proglasi i za gubavca i, na taj način, u svakom njenom poštenom i pravilnom potezu unapred onemogući.

Od kleveta i laži kojima SKP(b) opasuje Jugoslaviju ne bi li se »zaštitio« od njene »agresije«, od njenih paklenih, subverzivnih planova tobože, možda od ideja koje leže u njenim osnovama, u temeljima njene socijalističke izgradnje, odnosno, i bolje reći, da bi je nagnao da pred njim samoubilački klekne i ropski metaniše, od graničnih provokacija, ubacivanja špijuna i sabotera na naše tle, za koje ovi inače ne mogu uhvatiti nikakvog korena, pa preko informbirovske štampe, raznih međunarodnih organizacija, budimpeštanskog sudskog kriminala do ovog zasedanja Generalne skupštine OUN, provlači se sistematsko blokiranje naše zemlje, ugrožavanje njenog integriteta, sigurnosti i bezbednosti. Komandovano prekidanje ugovora o prijateljstvu sa našom zemljom jasan je dokaz krajnje impotencije kominformovskih metoda ubeđivanja. Sovjetski državni i partiski rukovodioci su očigledno u teškoj, upravo nezavidnoj situaciji pred činjenicom da svetlost istine koja neodoljivom snagom zrači iz svakog kuta naše socijalističke otadžbine sve snažnije probija i prodire u svetsku javnost pa ma kako bila gusta tmina i prašina rugobnih laži, da glas naše zemlje ne ostaje glas vapijućeg u pustinji ma koliko se glasno zveckalo oružjem jalove propagande Informbiroa. Bez sumnje je da je u njihovim glavama nastala takva zbrka da već ne znaju šta čine. Svaki njihov neprijateljski akt uperen protivu Titove Jugoslavije otkriva sve novije pukotine i provalije u njihovoj politici, svaki takav akt je sve odvratnije likvidiranje principa lenjinske politike, otkriva strah od naše zemlje koja ujedinjena i monolitna stoji čvrsto na braniku tih svetlih principa.

Rat nerava koji su započeli pokazao je u dosadašnjem svom bilansu da je on ustvari rezultat slabih nerava onih koji su ga inspirisali i u njemu zauzimaju mesta glavnokomandujućih. U tom ratu oni su izgubili svaki smisao za ton, meru, ukus, ljudsku uljudnost i najobičniju pristojnost, izgubili su unutarnju ravnotežu i ponašaju se više nego manijakalno. Kad bi kod njih postojalo nešto što se zove samokritikom oni bi svakako imali priliku da se u njenom ogledalu zgroze nad svojim moralno-političkim licem, nad svom onom rugobom svojih svakodnevnih postupaka i zamisli. Nikada možda toliko kao u odnosu prema Jugoslaviji, jednoj socijalističkoj zemlji, nisu oni pokazali toliko negativnih crta, svojstva koja nemaju ničeg zajedničkog sa svetlim likom komuniste, počev od gaženja svih moralnih načela i obzira, poturanja laži umesto činjenica, podmetanja, blefova, podvala, trećerazrednih intriga do otvorenih pretnji upotrebom sile. Svakako da se u njihovom slučaju radi o jednoj dubokoj unutarnjoj krizi.

O tome jasno svedoči i rad četvrtog zasedanja Generalne skupštine organizacije Ujedinjenih Nacija koji se nalazi u središtu pažnje čitave svetske javnosti. Na ovom zasedanju sovjetska diplomacija doživela je pravi fijasko i to baš zahvaljujući njenom neprijateljstvu prema Jugoslaviji. Sovjetska delegacija pokazala je još jednom pred licem celog sveta da se iza sovjetske diplomatije u odnosu na Jugoslaviju kriju ustvari obične trgovačke i finansiske transakcije, da je ta diplomacija obična potrkuša od jedne do druge delegacije da bi onemogućila izbor Jugoslavije u Savet bezbednosti itd.

Sovjetska delegacija učinila je sve da omete jugoslovensku delegaciju, koja istupa ne samo kao izraz i tumač volje jugoslovenskih naroda već i kao zastupnik opravdanih i plemenitih težnji svih naroda sveta koji žele mir i pravedne odnose među narodima. Ali u tome, baš u tim svojim mizernim i očajnim pothvatima sovjetska delegacija sahranjivala je i svoj ugled i svoj autoritet. Ucenjivači i intriganti nisu nikada mogli da imaju autoritet pa svakako da ga ne mogu imati ni ovaj put. Oni koji silom prete nezavisnosti malih naroda ne mogu očekivati njihovu ljubav niti poštovanje. Oni koji su na rečima zaštitnici malih naroda a ustvari naturaju im svoju volju ne mogu očekivati njihovu naklonost.

Jugoslovenska delegacija zauzela je na sadašnjem zasedanju dosledan i principijelan stav. Takav stav zauzimala je Titova Jugoslavija od uvek po svim pitanjima međunarodne politike. Taj stav odgovara njenoj unutrašnjoj strukturi, strukturi zemlje u kojoj se izgrađuje i razvija socijalistička demokratija na načelima bratskih i ravnopravnih odnosa među narodima, odnosa saradnje i sve čvršćeg jedinstva. Takav stav može da ima samo zemlja u kojoj je pravilno rešeno nacionalno pitanje, zemlja u kojoj se izgrađuje socijalizam. Taj stav je izraz jedinstva koje postoji između unutrašnje i spoljne politike naše zemlje, on je snažno oružje u borbi protiv svih imperijalističkih prohteva, oštrica koja principijelnom neumoljivošću seče svaki pokušaj nasrtaja na slobodu drugih naroda.

Postavljajući svoju kandidaturu u Savet bezbednosti jugoslovenska delegacija je imala u vidu životnu zainteresovanost svih naroda sveta za sređivanje međunarodnih odnosa i održanje posleratnog mira. Međutim, sovjetska delegacija je imala neku svoju posebnu računicu. Svodeći svoje akcije na uske horizonte jedne sebične politike i neprijateljstva prema socijalističkoj Jugoslaviji, ona se iz petnih žila trudila da spreči izbor Jugoslavije u Savet bezbednosti pa je kidisala i na odredbe Poslovnika po kome pred samo glasanje niko ne sme da utiče na glasače, džentlmen Višinski navodio je »argument« da bi izbor FNRJ značio povredu »sporazuma među džentlmenima«, to jest između SAD i SSSR, skakao s mesta i vikao dokazujući da mi više nismo u Istočnoj Evropi (pa gde smo onda?) i iscrpeo sve svoje retoričke sposobnosti i frazeologiju kako bi politiku izolacije naše zemlje nametnuo i Organizaciji Ujedinjenih Nacija.

Izbor Jugoslavije u Savet bezbednosti znači značajnu pobedu naših naroda, naše zemlje kao iskrenog pobornika mira i saradnje među narodima na osnovu ravnopravnosti i uzajamnog poštovanja, pobedu politike našeg CK na čelu sa drugom Titom. Taj izbor znači poraz sovjetske politike prema Jugoslaviji, politike stalnih i sve agresivnijih pretnji i pritiska koju vlada Sovjetskog Saveza sa zemljama Informbiroa sprovodi prema našoj otadžbini.

Posle završetka rada Generalne skupštine naša zemlja će izaći sa pojačanim ugledom i autoritetom.

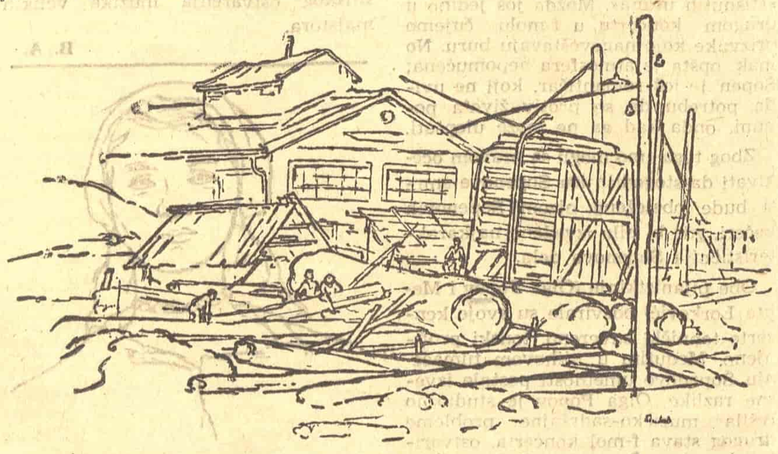

P. Karamatijević: Pred strugarom

PROTEST NACIONALNOG KOMITETA JUGOSLAVIJE ZA ODBRANU MIRA

SVETSKOM KOMITETU PRISTALICA MIRA

Saznali smo iz štampe da je Biro svetskog kongresa pristalica mira usvojio na sednici od 18. X. o. g. rezoluciju na osnovu koje izjavljuje da će u Svetski komitet u Rimu, koji održava sastanak od 28—30 ovog meseca, biti primljeni samo oni jugoslovenski pretstavnici koji budu dali sve garantije za punu nezavisnost prema njihovoj vladi. Ta nezavisnost, prema zaključcima rezolucije, može se izraziti samo ako jugoslovenski pretstavnici osude Titovu vladu i postupke koje navodi ta rezolucija.

Nacionalni komitet Jugoslavije za odbranu mira, u ime miliona članova Narodnog fronta, Saveza sindikata, Narodne omladine, Antifašističkog fronta žena, Saveza boraca Oslobodilačkog rata drugih organizacija Jugoslavije koje su zastupljene u Nacionalnom komitetu Jugoslavije za odbranu mira, skreće pažnju Birou Svetskog kongresa pristalica mira, u ovoj prilici, da je Nacionalni komitet Jugoslavije za odbranu mira primljen u članstvo Svetskog kongresa pristalica mira na Kongresu koji je održan u Parizu aprila o. g. a kome su prisustvovali pretstavnici 72 zemlje. Tom prilikom taj forum, najautoritativniji forum pristalica mira, jednoglasno je potvrdio izbor dva delegata naroda Jugoslavije za članove Svetskog komiteta pristalica mira, Dr. Josipa Vidmara, pretsednika Prezidijuma Narodne skupštine Slovenije, koji je posle Pariskog kongresa izabran za pretsednika Nacionalnog komiteta Jugoslavije za odbranu mira i Čedomira Minderovića, generalnog sekretara Saveza književnika Jugoslavije, kasnije izabranog za sekretara Nacionalnog komiteta Jugoslavije za odbranu mira. Međutim očevidno je, i svakom delegatu Pariskog kongresa jasno, da Pretsedništvo kongresa tada nije moglo ništa učiniti da jugoslovenski pretstavnici tada ne budu izabrani, jer su isti ti jugoslovenski pretstavnici, koje oni danas hoće administrativnim putem da isključe iz Svetskog kongresa, odnosno Svetskog komiteta pristalica mira, odlučno i čvrsto istupili protiv svakog ratnohuškačkog pokušaja i propagande. Pa ipak, da su neki članovi Pretsedništva već tada želeli da diskriminišu novu, socijalističku Jugoslaviju, dokaz je činjenica što je omogućeno da umesto prave delegacije izabrane od milionskih masa Jugoslavije, na uporednom Kongresu u Pragu učestvuje nekoliko političkih probisveta — izdajnika socijalističke Jugoslavije. To je postignuto na taj način što je izabranim delegatima masovnih organizacija Jugoslavije čehoslovačka vlada uskratila vizu za odlazak u Prag.

Početkom oktobra ove godine Biro svetskog kongresa pristalica mira, bez ikakvog prethodnog kontakta sa Nacionalnim komitetom Jugoslavije za odbranu mira, stavio je kao drugu tačku dnevnog reda pitanje »o situaciji u Jugoslaviji«, optužujući Vladu naroda Jugoslavije i Nacionalni komitet Jugoslavije za odbranu mira za nekakvu tobožnju ratnohuškačku propagandu. Tim povodom je Nacionalni komitet Jugoslavije za odbranu mira uputio zahtev Birou svetskog kongresa da pre donošenja bilo kakvih zaključaka o radu Nacionalnog komiteta Jugoslavije, treba da stupi sa njime u kontakt, što Biro nije učinio. Biro se sastao 18. oktobra i doneo rezoluciju čiji je osnovni cilj da onemogući učestvovanje delegata naroda Jugoslavije — članova Komiteta svetskog kongresa pristalica mira — na zasedanju plenuma Komiteta u Rimu 28—30 oktobra ove godine. Biro je na taj način, ponavljajući istovremeno optužbe protiv Nacionalnog komiteta Jugoslavije za odbranu mira i optužbe protiv vlade naroda Jugoslavije grubo prekršio, odnosno pogazio odluku pretstavnika 72 zemlje, koju su oni jednoglasno doneli izborom delegata naroda Jugoslavije Dr. Josipa Vidmara i Čedomira Minderovića za članove Svetskog komiteta pristalica mira.

Motivi i cilj takvog postupka Biroa svetskog kongresa pristalica mira znače grubo kršenje osnovnih demokratskih principa kojima treba da se rukovode sve organizacije i svi forumi Svetskog kongresa pristalica mira u svim zemljama. Nesumnjivo je da Biro pokušava da iza leđa Plenuma, onemogući učešće pretstavnika naroda Jugoslavije da na Plenumu u Rimu dođu do reči, odnosno da obesnaže neosnovane optužbe iznesene na sednici Biroa i u obrazloženju gospodina Lafita na sednici od 8. oktobra ove godine, kao i rezoluciju Biroa objavljenu posle zasedanja od 18. oktobra ove godine.

Nacionalni komitet Jugoslavije za odbranu mira uveren je da takav postupak Biroa svetskog kongresa pristalica mira u odnosu na Nacionalni komitet Jugoslavije, kao i na pretstavnike Jugoslavije, članove Svetskog komiteta pristalica mira, mora naići na osudu svakog kome je stalo do toga da se Svetski kongres pristalica mira ne potčini nedemokratskom postupku manjine, utoliko pre, što takav postupak izlaže i sve druge zemlje i nacionalne komitete mogućnosti da u budućnosti budu na isti način diskvalifikovani.

Čitavoj svetskoj javnosti poznata je neprijateljska politika koju vodi vlada Sovjetskog Saveza kao i ostale vlade informbiroovskih zemalja već više od godinu i po dana, počev od najdrastičnijih ekonomskih mera pa do otvorenih ratnohuškačkih i oružanih provokacija, protivu vlade odnosno naroda Jugoslavije. Čitavoj svetskoj javnosti, a u isto tolikoj meri i svim organizacijama koje su učlanjene u Svetski kongres pristalica mira, nesumnjivo je evidentna i veza koja postoji između komiteta pristalica mira informbiroovskih zemalja sa vladama informbiroovskih zemalja. Komiteti pristalica mira informbiroovskih zemalja nerazlučno su povezani sa vladama informbiroovskih zemalja, i njima te vlade, naročito u poslednje vreme, naročito živo i brutalno rukuju u borbi protiv vlade, odnosno Nacionalnog komiteta pristalica mira Jugoslavije. Komiteti pristalica mira informbiroovskih zemalja, uporedo sa ostalim informbiroovskim grupama u drugim zemljama, vode otvorenu agresivnu politiku protiv jedne male socijalističke zemlje, a u toj borbi potrebno im je da diskvalifikuju, odnosno onemogućе i Nacionalni komitet pristalica mira Jugoslavije.

Sovjetskoj vladi, kao i ostalim informbiroovskim vladama i grupama čiji su instrumenti njihovi komiteti pristalica mira, danas je jedno od osnovnih pitanja pitanje borbe protiv vlade i naroda Jugoslavije, borbe protiv Nacionalnog komiteta pristalica mira Jugoslavije — gušenje istine o maloj i nezavisnoj socijalističkoj Jugoslaviji.

Veza između Kominforma i Biroa svetskog kongresa pristalica mira manifestuje se u sve bezobzirnijoj i pooštrenijoj kampanji neistina i kleveta protiv male, nezavisne, socijalističke Jugoslavije. Biro svetskog kongresa pristalica mira, svojom rezolucijom od 18. X. ove godine, kao i vlada Sovjetskog Saveza rezolucijom Kominforma, zahteva da Nacionalni komitet Jugoslavije za odbranu mira, odnosno narodi Jugoslavije, osude svoje rukovodstvo, svoju vladu — na osnovu neistina i kleveta.

Nacionalni komitet Jugoslavije za odbranu mira, na osnovu takve aktivnosti Biroa, zaključuje da Biro, u odnosu na Jugoslaviju, svoju delatnost manifestuje propagandom koja je na svim poljima podvrgnuta politici Kominforma, odnosno Vladi SSSR i rukovodstvu Boljševičke partije, politici sasvim suprotnoj željama delegata Kongresa, koji su zastupali pravo zemalja na nezavisnost i manifestovali svoju gotovost da se bore protiv ugrožavanja mira i ratnohuškačke propagande, protiv baš takve propagande kakvu danas vode vlade SSSR i zemalja narodnih demokratija protiv socijalističke Jugoslavije. Na taj način Biro postupa sasvim suprotno duhu rezolucija koje je primio na Kongresu 72 zemlje. Na Svetskom kongresu pristalica mira, održanom aprila ove godine u Parizu, koji je jednoglasno izabrao delegate socijalističke Jugoslavije u Svetski kongres pristalica mira, usvojene su u svemu deklaracije jugoslovenskih delegata — deklaracije od kojih Nacionalni komitet Jugoslavije ni u čemu nije otstupio niti otstupa.

Kao što je poznato čitavoj demokratskoj javnosti sve su agresivnije neprijateljske mere koje protiv jedne male, nezavisne, socijalističke zemlje — Jugoslavije, preduzimaju i organizuju vlada Sovjetskog Saveza i vlade ostalih informbiroovskih zemalja. Te mere imaju za cilj zavođenje neravnopravnih odnosa između velikih i malih država. Njima rukovodi Sovjetski Savez, a time dovodi u pitanje jedinstvo demokratskih snaga u svetu. U takvim merama milioni ljudi i žena u svetu ne vide osnovne garantije za očuvanje bitnih preduslova slobode, nezavisnosti, ravnopravnosti i pravednog i trajnog mira u svetu i one unose kolebanje u miroljubive radne ljude čitavog sveta.

Otvoreno neprijateljstvo vlade Sovjetskog Saveza i ostalih informbiroovskih vlada protiv vlade i naroda socijalističke Jugoslavije neizbežno dovodi do snižavanja ugleda vlade Sovjetskog Saveza i ostalih informbiroovskih vlada kod čitavog slobodoljubivog čovečanstva koje teži u svojoj borbi za pravedan i trajan mir, za učvršćivanjem jedinstva svih demokratskih, naprednih snaga u svetu. Primer borbe vlade Sovjetskog Saveza i vlada drugih informbiroovskih zemalja protiv socijalističke Jugoslavije ne može se navesti kao doprinos borbi za to jedinstvo.

Biro u svojoj rezoluciji konstatuje da vlada socijalističke Jugoslavije uživa simpatije i političku i materijalnu podršku vlada Vašingtona i Londona, u očiglednoj nameri da tom konstatacijom ponovi već poznatu informbiroovsku klevetu »da su narodi Jugoslavije prešli u imperijalistički tabor«. Razume se da Biro, kao i Informbiro, smatra da tu konstataciju ne mora da dokazuje činjenicama. Međutim, i Biro, kao i Informbiro, obavezni su da pred svetskom javnošću iznesu, ukoliko njima raspolažu, stvarne podatke i dokaze za tu konstataciju a ne — neistine i klevete.

Biro Svetskog kongresa pristalica mira tu obavezu prema istini mora da ispuni utoliko pre što prisvaja sebi pravo da donosi takve značajne odluke o jednoj socijalističkoj zemlji, odnosno o Nacionalnom komitetu Jugoslavije za odbranu mira, koji pretstavlja milione trudbenika nove Jugoslavije.

Biro, kao i Informbiro, optužuje vladu naroda socijalističke Jugoslavije za nasilničke i terorističke mere fašističkog karaktera, ignorišući potpuno činjenicu da informbiroovske vlade, pored ostalih neprijateljskih mera protivu naroda Jugoslavije, pribegavaju i organizovanju diverzantskih i terorističkih akcija u Jugoslaviji, u nameri da izazovu građanski rat u Jugoslaviji.

Biro kroz svoju rezoluciju podupire zlonamernu neistinu i klevetu Informbiroa o pomoći monarhofašističkoj grčkoj vladi od strane FNRJ, iako je čitavoj svetskoj javnosti poznato ko je i na kakav su način herojski ustanici Grčke dovedeni do kapitulacije i poraza. Kapitulacija i poraz grčkih ustanika, jedan od tragičnih rezultata kontrarevolucionarne politike Informbiroa, objašnjava se i opravdava i kroz rezoluciju Biroa nabacivanjem neistine i kleveta na Vladu FNRJ po uobičajenoj informbiroovskoj praksi koju je u svemu usvojio, u odnosu na novu Jugoslaviju, i Biro svetskog kongresa pristalica mira.

Na isti način Biro postupa i kad je reč o odnosima Jugoslavije i Albanije. Činjenicu da je Informbiro naveo vladu Albanije na niz neodgovornih ratnohuškačkih postupaka protivu naroda Jugoslavije, koje vlada Albanije sprovodi protiv naroda Jugoslavije od pojave rezolucije Informbiroa neprekidno do danas u brutalnim provokatorskim oblicima, Biro takođe postavlja neistinito, optužujući mesto informbiroovsku kliku Albanije — vladu socijalističke Jugoslavije. Politiku zastrašivanja i kampanju protiv nezavisnosti naroda Jugoslavije vode informbiroovske vlade sa vladom Sovjetskog Saveza na čelu, a jedan od najbezobzirnijih izvršilaca te politike nesumnjivo je informbiroovska klika koja vlada u Albaniji.

Potpuno je neodrživa konstatacija Biroa da se vlada naroda Jugoslavije trudi da pripremi duhove na mogućnosti ratnih akcija, u težnji da afirmiše Atlantski pakt. U odnosu na narode Jugoslavije, informbiroovske vlade upotrebile su i upotrebljavaju izrazito ratnohuškačke mere, o čemu svedoče, naročito u poslednje vreme, pokreti sovjetskih trupa i trupa drugih informbiroovskih vlada prema Jugoslaviji i oko granica Jugoslavije, kao i česti granični incidenti koje izazivaju na granicama socijalističke Jugoslavije organi informbiroovskih vlada.

Na taj način vlade informbiroovskih zemalja, čiji su komiteti učestvovali na Svetskom kongresu pristalica mira u Parizu, postupaju suprotno duhu Kongresa i zaključcima i obavezama sadržanim u manifestu Kongresa.

Protiv jedne male, nezavisne socijalističke zemlje upotrebljavaju se najraznovrsniji oblici diskriminacije koja je postigla vrhunac u raskidanju ugovora o prijateljstvu i saradnji i u pokretima trupa, a u tim merama učestvuje svaki član, odnosno svaka vlada informbiroovskog bloka. Propagandni oblici te agresije informbiroovskih vlada protiv naroda socijalističke Jugoslavije našli su svoj izraz i u konstataciji Biroa da agresija dolazi sa strane FNRJ, što je takođe u saglasnosti sa uobičajenom propagandnom praksom Informbiroa.

Na taj način i Biro svetskog kongresa se stavio u službu Informbiroa i mobiliše se u reakcionarnim pokušajima Informbiroa da zavede neravnopravne odnose među socijalističkim zemljama, što je u potpunoj suprotnosti sa učenjem velikih učitelja socijalizma — sa napretkom čovečanstva. To je politika upućena interesima naroda i miliona pristalica mira u svetu i oni se nikako ne mogu pomiriti sa takvom politikom. Nametnuti milionima pristalica mira u svetu, i preko Biroa svetskog kongresa pristalica mira takve težnje i takve rukovodne ideje, ustvari znači slabiti jedinstvo naroda u borbi za mir, znači u praksi poricati odgovorne deklaracije date na Kongresu u Parizu pred pretstavnicima stotina miliona pristalica mira.

Mešanje u unutrašnji život drugih država ekonomskom ili vojnom silom donosi uvek nove nesreće narodima i čovečanstvu željnim pravednog i trajnog mira i stvaralačkog rada. To se u isto tolikoj meri odnosi i na sporove između socijalističkih zemalja. Slobodna i nezavisna, u ravnopravnim odnosima prema drugim državama, naša zemlja može da izgradi socijalizam u svojim uslovima ostajući nepokolebljivo verna principima marksizma-lenjinizma. Milioni trudbenika Jugoslavije, rukovođeni svojom Komunističkom partijom, uprkos svima teškoćama koje su im došle i sa strane od kuda su trebali da očekuju samo saradnju, sa uspehom nastavljaju svoje veliko delo, koje Jugoslaviju čini jednim od najjačih uporišta pravednog i trajnog mira u svetu — po bedonosno ostvaruju Prvi petogodišnji plan socijalističkog ekonomskog razvitka zemlje. Odlučnost trudbenika Jugoslavije u izgradnji socijalizma, uspesi u ostvarenju Prvog petogodišnjeg plana povezuju ih neraskidivim vezama sa stotinama miliona pristalica mira, sa svima slobodoljubivim ljudima u svetu, i Biro svetskog kongresa pristalica mira među poštenim ljudima na može naći ni jednog pripadnika naroda socijalističke Jugoslavije, koji će, kako Biro to želi, optužiti svoju vladu ili se odreći nje.

Ta duboko miroljubiva svest trudbenika socijalističke Jugoslavije i njihove stvaralačke težnje i dela — ta snažna povezanost naroda socijalističke Jugoslavije i njihovo odlučno i nepokolebljivo zalaganje za jedinstvo svih naprednih snaga u svetu potvrdili su se nebrojeno puta i potvrđuju se i danas i u radu pretstavnika Jugoslavije u svima međunarodnim organizacijama.

Protestujemo protiv rezolucije Biroa svetskog kongresa pristalica mira kojom Informbiro želi da se pretstavnicima naroda male, nezavisne, socijalističke Jugoslavije, članovima Svetskog komiteta pristalica mira, onemogući učešće na zasedanju plenuma u Parizu. Sa gnušanjem odbijamo lažne i sramne klevete da naša zemlja prelazi u kapitalistički tabor. Jugoslavija izgrađuje socijalizam i kao takva stoji i stajaće u prvim redovima pobornika za pravedan i trajan mir u svetu. Ponosni smo što narodi Jugoslavije imaju vladu koja se bori za ravnopravnost među narodima i miroljubivo rešenje svih sporova sa drugim zemljama.

Duboko uvereni u pobedu jedinstva svih naprednih snaga u svetu, podvlačimo da je pokušaj da se pretstavnicima Jugoslavije onemogući učešće u radu plenuma u koji su izabrani jednoglasnom voljom pretstavnika 72 zemlje, nepravedan, nedemokratski i štetan za ciljeve kojima treba da služi i Biro Svetskog kongresa.

Na osnovu svega izloženog, uvereni smo da plenum Svetskog komiteta pristalica mira neće odobriti pokušaj Biroa svetskog kongresa pristalica mira da se pretstavnicima jedne male, nezavisne, socijalističke zemlje, jednoglasno izabranim članovima Svetskog komiteta pristalica mira, onemogući učestvovanje u radu plenuma u Rimu 28—30 oktobra o. g., i tražimo da im se, ravnopravno kao i ostalim članovima Komiteta, da reč, odnosno omogući ravnopravno učestvovanje u radu plenuma.

Izražavajući uverenje da će takva odluka Svetskog komiteta biti u ovom trenutku jedna od najznačajnijih doprinosa Svetskog kongresa pristalica mira, odnosno Svetskog komiteta, učvršćenju jedinstva svih naprednih snaga u svetu u borbi za pravedan i trajan mir, šaljemo Svetskom komitetu, preko izabranih delegata naroda Jugoslavije, želje za uspešan rad na velikom zadatku koje mu danas postavlja čovečanstvo.

Nacionalni komitet Jugoslavije za odbranu mira

POZDRAV BORCU MIHALJU KAROLJIJU

Ervin ŠINKO

Sjećate li se, druže Karolji, jednog našeg razgovora u Parizu 1935 povodom procesa protiv Rakošija u Mađarskoj? Vi ste pričali, kako vas Francuzi pitaju, zašto se govori toliko u ovom procesu o Mihalju Karoljiju, o vama, kada vi sami uopće niste učestvovali u mađarskoj komuni? Državni tužilac, pretsjednik suda, razni naručeni svjedoci, svi su bjesomučno nastojali, da prikažu vas kao čovjeka, koji je strasni neprijatelj svoje zemlje, intrigant, izdajnik, otjelovljena opasnost za sentištvansku domovinu Francuzi su vas onda pitali, da li imate vi neku veliku, dobro organiziranu, ilegalnu stranku u Mađarskoj, kad se fašisti još uvijek toliko boje vas?

Vi ste onda, druže Karolji, imali već iza sebe šesnaest vrlo teških godina emigracije, čitava se vaša politička djelatnost sastojala u tome, da ste stajali u redovima svih onih velikih evropskih ličnosti, koje su vodile međunarodne protestne akcije protiv svih pojava fašističkog nasilja. Niste bili član nikakve partije. Povodom procesa Rakošiju pisao sam u »Europe« i pokušao sam objasniti Francuzima, zašto mađarski fašisti moraju toliko da vas mrze i nastoje, da svim sredstvima blate vaše ime. Pisao sam u tom članku o vašem vanrednom životnom putu i to s onim dubokim poštovanjem, koje izaziva u čovjeku moralna veličina i takva čistota logike u razvoju jedne ličnosti. Pokušao sam tumačiti, kako je došlo do toga, da vi, koji ste bili jedan od najvećih mađarskih feudalaca, pretsjednik borbene organizacije mađarskih feudalaca i veleposjednika, vlasnika jedne trećine čitave obradive zemlje kraljevine Mađarske, kako ste se vi grof Mihalj Karolji, razvijali do onog Karoljija, komu su pobunjeni kotorski mornari poslali pozdravni telegram kao suborcu za mir za vrijeme prvog svjetskog rata. Pokušao sam objasniti, kako ste vi postali zastava revolucije, pretsjednik prve mađarske republike i kako ste opravdali ogromno povjerenje mađarskog naroda, kad ste možda naivno, htjeli dati primjer feudalcima i razdijelili ste među seljacima 40 hiljada jutara vaše zemlje. »Ja vam vraćam zemlju, koju su vam moji djedovi ukrali« — to su bile vaše riječi, a mađarski magnati nikad vam nisu oprostili ni te riječi, ni ono što ste radili. Oni su vas morali mrziti i nakon pobjede proturevolucije; kada je revolucija bila zgažena, Hortijev parlamenat donio je posebnu svečanu odluku, u kojoj su vas jednoglasno žigosali »Mihalj Karolji je najveći izdajnik u povijesti mađarskog naroda« — tako je glasila ta svečana deklaracija.

Vaš put sam ja tako tumačio, da vi niste htjeli biti revolucionar, ali ste postali neminovno neprijatelj vaše klase i zastava revolucije, jer je vaša strast bila istina u jednoj zemlji, u kojoj je vladala laž. Mržnja prema laži dovela vas je u naručje proletarijata, strast za istinu pretvorila je grofa Karoljija u druga Karoljija, komu su češki radnici donijeli ugalj, kad su saznali, da progonjeni emigrant Karolji nema ogreva u svojoj mebliranoj sobi u Pragu.

Vi ste pročitali taj članak i imali ste jednu primjedbu, koju ste možda već zaboravili, ali ja nisam, i naročito sam se sjetio nje baš zadnjih dana, za vrijeme procesa Rajku.

— Da, ja mrzim laž — rekli ste mi, druže Karolji, — Zato, iako nisam marksist, najbliži su mi komunisti. Samo u njima ima ono otvoreno, cjelovito, bezuslovno, ona istovjetnost teorije i prakse.

Ovih dana sjetio sam se tih riječi i mislio sam čitavo vrijeme procesa Rajku na vas, druže Karolji, i nisam bio iznenađen, kad sam čitao vašu izjavu: »Svečano tražim od vlade, da naredi reviziju procesa Rajku.«

Nisam bio iznenađen, već radosno i duboko potresen. Strašno je, ali se mora kazati: otkada se pojavila Rezolucija Informbiroa, ne samo stil i ton, nego i izgled mađarskih novina grozno potsjeća na nedavnu prošlost. I ne samo na nedavnu. Ista glupa oholost, ista odvratna naduvenost i ona ista radost zbog uloge, da se može biti najglasniji pas, najglasniji, najimpertinentniji i najpokorniji pas velikog gospodara, kao za vrijeme, kada se gazda zvao car Vilim Drugi i kada se gazda zvao Musolini i Veliki Njemački Rajh. Prva stranica mađarskih novina puna je opet naslovima, štampanim senzacionalnim masnim slovima i sličnost je toliko velika, da bi čovjek mogao halucinirati, da čuje ponovo ulicama Mađarske pjesmu iz doba grofa Tisze: »Megállj, megállj kutya Szerbia...« (Čekaj, čekaj pseto Srbijo). Za vrijeme procesa Rajku štampa mađarske narodne demokratije nadmašila je svojim senzacionalnim naslovima i podnaslovima, svojim glupim psovkama, klevetama — a i svojom servilnošću — stil i način mađarskih novina iz prvog svjetskog rata.

Čitavo vrijeme morao sam misliti na Vas, baš na Vas, druže Karolji. Vi ste više nego četvrt vijeka podnosili život emigranta, sjedili ste s okovima na ruci na kamionu, što je Musolini dao lijepo, lagano voziti po ulicama fašističkog Rima, a na kamionu nadpis: il conte rosso »crveni grof« — i duž ulica fašistička rulja. Vi ste iskusili šta je to, kad je čovjek progonjen, žigosan, iskusili ste i glad i zimu, a ni trenutak se niste kolebali. Ako budem doživio dan, moći ću uzdignutim čelom stajati pred mađarskim narodom. Ostao sam vjeran narodu i sebi — tako ste pisali u vašim memoárima. I došao je taj dan. Mađarska, je nakon strahovitih zločina, nakon strahovite krvave fašističke ratne avanture, krenula putem, koji ste Vi, druže Karolji, prije trideset godina, već za vrijeme prvoga svjetskog rata, tražili. Vi, nekadašnji predsjednik Mađarske Republike, vratili ste se u domovinu, koju je pobjeda Crvene armije pretvorila ponovo u republiku. Ako se uopće može govoriti o nagradi, kad se radi o jednom čistom, vjernom i uzornom životu borca, onda ste Vi bili stvarno nagrađeni. To je bilo kao jedna od onih narodnih priča, u kojima na kraju pred očima cijelog svijeta pobjeđuje junak koji je mnogo trpio i ustrajno je ostao vjeran unatoč svim stradanjima i patnjama U istoj zgradi, u istom mađarskom parlamentu, u kome su mađarski magnati donijeli zakon o konfiskaciji cjelokupne imovine najvećeg izdajnika u povijesti Mađara grofa Mihalja Karoljija — primili su vas na svečanoj sjednici predstavnici nove mađarske demokracije i u ime mađarskog naroda svečano su objavili, da drug Mihalj Karolji ima neprelazne zasluge u borbi za slobodu i prava mađarskog naroda.

Junak iz narodnih priča, da, junak, i s njim pravda i istina su pobedili, a premda je ovaj put junak nosio na svojim leđima više od sedamdeset godina,njegov glas je bio pun snage i odlučnosti, kada je na pozdravni govor predsjednika parlamenta odgovorio: Kakva je sreća biti kod kuće, nastaviti rad, borbu sa svojima za svoje, za mir, za sreću, za bratstvo svih naroda u slobodnoj domovini!

Ja sam slušao Vaš govor na radiju, koji je prenio svečanu sjednicu mađarskog parlamenta, održanu u čast starog velikog sina mađarskog naroda, koji se vratio u svoju slobodnu domovinu nakon četvrt stoljeća. Mislim da je bilo mnogih, koji su tog dana bili dirnuti do dna svojih duša. Ali ne samo to. U Mađarskoj reakcija tada još nije bila likvidirana. Činjenica, da ste se Vi vratili, bila je znak, dokaz za mnoge, da će ta zemlja živjeti novim životom. I sigurno, da je Vaša prisutnost, Vaša podrška djelovala u očima mađarskog naroda, kao nepobitna moralna legitimacija te nove demokratske Mađarske, koja se rađala. Ni dvadeset pet godina fašističke vladavine nisu mogle toliko otrovati i zamagljivati dušu i pamet naroda Mađarske, da bi zamračile vaše ime pred mađarskim narodom, ime čovjeka koji je za vrijeme prvog svjetskog rata tražio mir, i kada je izbila revolucija 1918, razdijelio svoje ogromno imanje, dao zemlju seljacima. Vaša prisutnost je bila velika pomoć onima, koji su od uvijek bili najbliži vama, onima koji ne poznaju laž, kod kojih su teorija i praksa istovjetne, komunistima. Vi ste primili dužnost, da s obzirom na vaš međunarodni ugled zastupate novu Mađarsku, primili ste dužnost ambasadora-Mađarske Republike u Parizu. Smatrali ste, da je ta nova Mađarska plod i Vaše borbe i htjeli ste samo jednu nagradu: srcem i dušom raditi za nju.

Ne mnogo vremena nakon objavljivanja Rezolucije Informbiroa, ne mnogo vremena nakon toga što su rukovodioci te nove Mađarske postali najglasniji u koru psovača, u koru svih onih koji su se takmičili u klevetanju i blaćenju socijalističke Jugoslavije i njenih rukovodilaca — pojavila se vijest, da je Mihalj Karolji umoran i dao ostavku iz zdravstvenih razloga. Nisam bio jedini, koji je dobro shvatio, šta znači ta ostavka. Bila je to slutnja, ali se ona temeljila na poznavanju vašeg uvjerenja o neophodnoj potrebi najužih bratskih odnosa između Mađarske i Jugoslavije i na poznavanju vaše ličnosti, kojoj je nepodnošljiva odvratna svaka laž, a ne manje prokleta drevna mađarska servilnost u odnosu prema moćnome. Ali ste mislili — tako sam ja tumačio vaš stav — možda ste mislili, da se radi o prolaznoj pojavi, jer u Mađarskoj se gradi socijalizam i vaša je dužnost, da lojalno šutite.

Vi ste šutjeli sve do procesa Rajku. Šutjeli ste možda i iz razumljivih, ljudskih razloga: kada se čovjek nakon četvrt vijeka emigracije konačno vrati u svoju domovinu, nije mu lako da se odluči, da postane ponovo emigrant. Vi ste šutjeli, druže Karolji, možda i zato, jer vrlo dobro znate prilike u Mađarskoj, koja je istovremeno oslobođena i okupirana zemlja. Preobražaj te zemlje, kako se on odvija, to je vaš životni san, kako biste vi mogli odlučiti se, da istupate javno protiv onih vaših drugova, koji su danas pretstavnici mađarske narodne demokracije?

Ali je došao čas, kad niste mogli dalje šutjeti. Ne, ni onda još niste htjeli javno istupiti u onoj strašnoj, odvratnoj i besramnoj galami koja se digla u Mađarskoj, umjetno organizirane i po nalogu izvana, vi ste se odlučili da tiho, za svjetsku javnost neprimjetno tražite poštenje i pamet od mađarskih rukovodilaca. Vi ste se obratili na mađarsku vladu slijedećim brzojavom:

»Čitajući Plavu knjigu o Rajkovom procesu, objavljenu u Budimpešti, naišao sam, na stranici 61. prva alineja na pasus, gdje Rajk priznaje da je poslaniku Šuljoku omogućio bjekstvo u inozemstvo.

Međutim, sjećam se razgovora koji sam početkom kolovoza 1947. g. imao s Rakošijem u prisustvu pretsjednika vlade Dinješa. Rakoši mi je rekao, da namjerava dati Šuljoku pasoš, kako bi ovaj mogao napustiti zemlju.

U knjizi koju je objavio 1948. g. na njemačkom jeziku, Šuljok precizira, da je Rajk, usprkos Rakošijevom obećanju, odbio da mu izda pasoš i da je on, Šuljok, uspio da pobjegne samo zahvaljujući tome, što je izigrao budnost policije. Sve me ovo nagoni na vjerovanje, da i ostala Rajkova priznanja pretstavljaju samooptužbu isto tako suprotnu istini, kao i ovaj dio priznanja.

Izjavljujem pod zakletvom, da je moj susret s Rakošijem u prisustvu Dinješa protekao kao što sam opisao. Svečano tražim od vlade, da naredi reviziju procesa.

Ja to tražim tim odlučnije, što sam uvjeren, da će pravni zločin, ako se bude počinio izvršenjem osude, svakako biti razotkriven, i on bi prouzrokovao ogromnu štetu mađarskoj demokraciji i istovremeno bi pretstavljao ozbiljnu opasnost za mir u svijetu.

Potpisujem svoj brzojav preuzimajući svu odgovornost pred historijom i izražavajući vjernost i solidarnost prema mađarskom narodu.«

Tri dana ste čekali na odgovor, koji je bio negativan. Tada niste mogli dalje šutjeti, pozvali ste k sebi pretstavnike svjetske štampe, da upoznate javnost sa svojim protestom. Veliki starac, čovjek od sedamdeset i četiri godine, našao je snagu, da ne iznevjeri čitav svoj dugi borbeni život, da se odluči još jednom za borbu, za borbu u ime istine, u ime mržnje prema laži. Prisutni novinari jedva su slutili, da su svjedoci jedne velike tragedije, dok vi, druže Karolji, njima govorite. Vječna je sramota te nove mađarske demokracije, da se nije našao nijedan drugi glas koji bi rekao: ne osramotite još više već strašno osramoćenu Mađarsku! Ali ovaj mađarski narod, kome ste vi izrazili u vašem brzojavu vjernost i solidarnost, ovaj mađarski narod će smatrati vašom neprolaznom slavom, što ste se našli i u ovom trenutku, da spasite njegovu čast. Da, čast, jer postoji čast pojedinca, ali i čast naroda. Kao što je Karl Libkneht spasio čast njemačkog naroda pred historijom čovječanstva, tako ste vi sada dokazali svijetu, da nije istina, da je mađarski narod samo rob, bez kičme, bez savjesti, bez poštenja — vjernost i solidarnost prema mađarskom narodu dala vam je snagu za taj vaš protest.

Godine 1935. pisao sam o vama, da niste revolucionar, ali ste silom prilika, u prvom redu silom te bezuvjetne potrebe za istinom i cjelovitosti života iz vaših ličnih moralnih potreba morali postati savjest, i revolucionarna savjest vaše zemlje. Savjest se još jednom manifestirala u djelu. Vaš veliki prijatelj, pokojni Romen Rolan, znam, toplo bi vam stisnuo sada još jednom ruku.

Druže Karolji, ja ne znam ništa o prošlosti onih bivših rukovodilaca mađarske Komunističke partije, koji su sada vješani. Ali nepobitna je logična ta vaša rečenica, u kojoj tvrdite, da ta jedna laž u Rajkovoj samooptužbi »nagoni na vjerovanje da i ostala Rajkova priznanja prestavljaju samooptužbu isto tako suprotnu istini, kao i ovaj dio priznanja.« Ne mislim na taj dio priznanja, koji se odnosi na Jugoslaviju; to su tako fantastične, goleme izmišljotine, kovane u dalekoj, moskovskoj kovačnici, da o njima diskutirati treba samo zato, da bi čovjek optužio njihov izvor; uvreda bi bila za narode Jugoslavije, za njegove heroje, pale i žive, ako bi netko mislio, da ih treba »braniti« protiv takvih monstruoznih kleveta.

Ne mislm dakle na te optužbe protiv Jugoslavije, nego na samooptužbe tih bivših rukovodilaca Komunističke partije Mađarske, danas već obješenih, koje se odnose na njihovu prošlost. Ja znam samo jedno. U narodnodemokratskoj Mađarskoj, u procesu Rajku, pojavili su se kao svjedoci osobe, koje su bile: državni tužilac kod Salašijevog prijekog suda, upravnik kaznione Hortijeve Mađarske, krvavi Hortijevi policajci; oni žive, a bivši članovi Centralnog komiteta Komunističke partije Mađarske su vješani bez ma kakvog najmanjeg dokaznog materijala osim njihova »priznanja«. To je činjenica i to je sablasna činjenica.

Obradovao sam se kada sam ponovo pročitao imena francuskih intelektualaca ispod protesta protiv Budimpeštanskog procesa, imena dobro mi poznata iz vremena međunarodnih antifašističkih akcija. Vaše ime, druže Karolji, nije moglo izostati ni ovaj put. Vama, starom borcu, sigurno nikad nije bilo tako teško, kao što je danas, ali tko bi htio od nas živjeti bez te borbe protiv laži, koja hoće da podjarmljuje revolucionarnu savjest, pravdu i istinu.

Topli bratski pozdrav vama, druže Karolji, iz zemlje boraca, iz Titove Jugoslavije, kojoj je pripala teška ali časna uloga, da stoji na čelu borbe za socijalistički moral, za pobjedu revolucionarne solidarnosti i ravnopravnosti malih i velikih naroda.

BESKRAJNA TRAKA

1

Rudnik Breza... I Kakanj... I Raša...
I Kreka....
I silno se nadimaju grudi,
i osećanje,
nabujala reka,
kroz svaki kucaj bila naših ljudi,
snagom vodeničnog ajtaša,
na beskrajnoj traci otkucava
reči o ruci i voliji čoveka
i o rudi
i o čvrstoj ,dragoj grudi'
koja se svake zore budi
sve više lepa
i sve više naša.

2

Otkucava bilo, odvija se traka
u jednom drugom, trećm rudokopu
i reč svaka,
biser iz biserne niske,
osvaja prostor,
zemlju,
svaku stopu,
i svakoj reči odjekuju reči bliske.

3

»I mi smo tu. I naša volja tu je.
I zamah njen, i polet, njena krila«.
I čuješ:
reč k'o pucanj odjekuje,
a ljudskija no što je ikad bila.

4

Odjekuju reči na kucanje bila,
reči tople, prisne,
i beskrajna se traka odmotava.
Gle kako je danas nova dobra java
svoje gnezdo svila,
kao ptica usred gore lisne.

5

I osećanje buja, zemlju plavi dragu,
i podižu se nove građevine,
i zadruge
i pruge
i centrale,
Buja i plavi klance i doline,
i kroz silne vale
i kroz beočuge
duh i čula bodri, jača snagu
za svetle dane srećne gradžbine.

Gvido TARTALJA

U spomen Žan-Žak Rusoa

Ženevska opština izglasala je kredit od milion francuskih franaka za obnavljanje kuće velikog francuskog pisca Žan-Žak Rusoa u Monmoransiju. U ovoj kući Ruso je živeo od 1737—1762 i tu dovršio svoj čuveni »Društveni ugovor« i roman »Novu Eloizu«.

ŠLESKI TKAČI

Bez suze u oku i stisnutih zuba
sede uz razboje, lika mračna, gruba:
»O, nemačka zemljo, pokrov tkamo tebi,
trostruko prokletstvo on nosi u sebi,
Mi tkamo, mi tkamo...

Nek je proklet taj bog, kog molismo smerno
izmučeni zimom, glađu neizmerno;
gajili smo nade i čekali dugo,
a on nam se samo smejao i rugo.
Mi tkamo, mi tkamo...

Nek je proklet kralj, taj kralj bogataša
koga nikad beda još ne tače naša;
poslednju je paru našeg znoja krao
i ko pse nas uvek streljao i klao.
Mi tkamo, mi tkamo...

Neka je prokleta otadžbina laži
u kojoj se ruglo i sramota snaži,
gde svakome cvetu oštra kosa stoji,
gde memla i trulež samo crve goji.
Mi tkamo, mi tkamo...

Škripi stari razboj, čunak leti lako;
neumorno tkamo i dan i noć tako.
O, nemačka zemljo, pokrov tkamo tebi,
trostruko prokletstvo on nosi u sebi.
Mi tkamo, mi tkamo...

Hajnrih HAJNE

S nemačkog preveo Dragoslav Ilić

Simfoniski koncerti povodom proslave stogodišnjice smrti Frederika Šopena

Povodom stogodišnjice smrti velikog poljskog kompozitora Frederika Šopena održani su 17 i 18 oktobra u dvorani Kolarčeve zadužbine simfoniski koncerti na kojima su izvedena oba Šopenova koncerta za klavir i orkestar: prvi, e-mol, u izvođenju pijanistkinje Melite Lorković i drugi, f-mol koji je svirala pijanistkinja Olga Popov.

Time je, bez sumnje, beogradskoj publici pružana retka prilika da na jednom simfoniskom koncertu čuje oba Šopenova klavirska koncerta, dela koja se, u poređenju sa drugim Šopenovim kompozicijama, dosta retko izvode.

Klavirski koncerti nose sve odlike prvog perioda Šopenovog stvaranja: jako naglašeni lirizam, izvesnu naivnost u tematici, sklonost ka filigranskom ornamentarisanju tema i najzad još nedovoljno iskustvo majstorovo u savladivanju većih formi. U poređenju sa ostalim delima, klavirskim koncertima umanjuje vrednost još i to što u njima nije postignut sklad i reciprocitet solističkog klavira i orkestarske fakture, onako kako je to u drugim remek-delima ove vrste postignuto. Šopenove koncerte zadržava na repertoarima muzičkih priredbi virtuozima i inventivni klavirski part.

Šopen nije sanjalica, »pesnik bolesničke sobe«, bezosećajni aristokrata, već u prvom redu vatreni rodoljub, borac za slobodnu umetnost i njen reformator, umetnik koji je verovao u čoveka, u njegov moralni preporod, u ostvarenje čovečnijih odnosa među ljudima i narodima. Njegove poloneze i etide pozivaju na ustanak, mazurke opevaju poljsko selo, balade pričaju o poljskoj istoriji. Da li u Šopenovim koncertima nalazimo te momente? Samo delimično. Nedostaje protest, sarkazam skerca, zanosne fanfare poloneza, tragična sonata. Tu još ideali nisu postali ubeđenjima. Radost nije, kao kod Betovena, prokrčila sebi put kroz nevolje, razočarenja, ličnu tragediju i skršene ideale; smeh nije »stisnutih usana«. Možda još jedino u drugom koncertu u f-molu čujemo prizvuke koje nagoveštavaju buru. No ipak, opšta je atmosfera nepomućena; Šopen je još romantičar, koji ne uviđa potrebu da se protiv života pobuni, onda kad ga ne može ulepšati.

Zbog toga smo mogli sa pravom očekivati da stogodišnjica Šopenove smrti bude obeležena nizom Šopenovih večeri, gde bi bila izvedena najkarakterističnija Šopenova dela.

Obe pijanistkinje (Olga Popov i Melita Lorković) odsvirale su svoje koncerte tehnički suvereno, tonski profinjeno. Međutim u njihovom tumačenju Šopenove umetnosti postoje izvesne razlike. Olga Popov je studiozno rešila muzičko-sadržajne probleme drugog stava f-mol koncerta, ostvarila atmosferu Šopenove lirike neposredno i ubedljivo. U interpretaciji prvog, a naročito trećega stava očekivali smo više poleta, dublje tumačenje sadržaja onih tematskih kompleksa u kojima su izražena osećanja radosti, zanos igre, draga sećanja na Poljsku.

Melita Lorković, koju Beogradska publika već poznaje kao pijanistkinju visokih kvaliteta ponovo se afirmisala kao izvanredna umetnica, koja ume da intelektom i sigurnim muzičkim instinktom reši složenu problematiku stilskog ostvarenja muzike velikih majstora.

B. A.

F. Karamatijević: Omladinka

UPRKOS SVEMU...

Nikad nisam videla Makedoniju. A sad — plovimo visoko u oblacima i ja ću za sat i po videti ovu najmlađu od šest jugoslovenskih republika. Juče se rodila.

Htela sam da za četiri dana boravka mnogo vidim. Ali prilike su me prinudile da ostanem u Skoplju. Ponudili su mi da vidim etnografski muzej. Rodio se isto juče — posle oslobođenja. Prvi put osećam kako je teška reč — rob. Ova zemlja je vekovima bila rob... Ni moja zemlja nije imala do 1918 god. slobodu, ali kakva razlika...

Volim ljude, koji strašno vole svoj posao. Zavolela sam malu sitnu drugaricu Veru odmah. Ne samo što voli svoj posao, voli ga zato, da pomogne svome narodu i zato zna da priča njegovu istoriju, tešku punu patnji, strahovitog ugnjetavanja,... i borbe. Zaboravljam na vreme... Hodamo i hodamo... da mi pokaže zašto nošnje makedonskih žena imaju izobilje crne i crvene boje, šta su to žene izvezle u njihove rukave i suknje, zašto ovi bogati nakiti, zašto na mene deluju makedonske narodne igre tako da mislim da će igrači sada... sada u ovom trenutku prekinuti igru i pobeći pred nekim napadom.

Vera mi priča o svome narodu, o malim zemunicama u kojima su živele devojke, kada su izrasle iz dečijih cipelica, jer se nikad nije znalo, kada će doći turski gospodar, da uzme što je lepo izraslo na slovenskoj grani. Nikad nisu ova sela, nikad ova zemlja nije imala mira. Tu su se vekovima redali napadi Turaka, Albanaca, uvek su sela gorela, uvek su njih pljačkali, uvek su njih klali. Tu su uvek bile devojke — danas udate — sutra napuštene — jer zemlja, iako bogata nikad nije imala hleba za sve. Muškarci su odlazili na pečalbu a žene ostajale, živele — bez života. Godinama su čekale i vezle svoje čežnje i želje, svoju nadu i patnje u šarene rukave ili ih opevale u pesmi. Uopšte ne zapažam kako vreme odmiče — Vera priča o ovom južnoslovenskom narodu, čiji sinovi su nekad doneli pismenost i u moju zemlju.

Vera puna ponosa objašnjava stanje muzeja, dotacije koje poklanja nova socijalistička vlada, da bi Makedonija brže stigla u svetlost socijalizma. Priča o tome, koliko još treba: automobila i filmskih kamera, uređaja za snimanje gramafonskih ploča, arhitekta, itd. itd., da bi se što brže, što bolje sačuvalo sve ono, što se svakim danom gubi: igre, priče, pesme, običaji. Stvarno, svakim danom — jer lik Makedonije, se svakim danom menja. Grade se putevi u najzabačenija sela, da bi njihovo stanovništvo bilo bliže civilizaciji, kulturi i svetu nove, socijalističke Jugoslavije. Svakim danom rastu po selima radne zadruge i menjaju iz osnova način života današnjeg seljaka, njegove žene i njegove dece. Devojke ne žive više u zemunicama, nemaju više vremena za vešto izvezene rukave i suknje svojih nošnji. Svakim danom se gube pesme pune tuge u nepovrat i ulicama Skoplja u školama, po selima ore se radosne pesme, pune volje, pune vere, pesme novog pokolenja. A trebalo bi, da se dokumentarno sačuva umetničko nasleđe prošlosti. Za pouku i opomenu.

»Bila sam u Pragu. Trebalo je da dobijemo potrebne uređaje — ali nismo, nažalost, dobili ništa« — teče mirno glas dobre Vere.

Meni je odjednom teško. Ona nije rekla zašto nisu dobili, poštuje to da sam Čehinja. A moguće baš zato, što to nije rekla — meni je bilo teško na duši. Tu lice u lice sa teškom prošlošću ovog malog slovenskog naroda ispala je Rezolucija Informbiroa — ako je to moguće — još gora, još bednija, još kriminalnija. I tu u zidovima jednog mladog muzeja delovala je kao otrov. Sprečila je da jedan napredan slovenski narod, koji ima i automobile i kamere i uređaje pomogne svom bratu, da bi sačuvao to, što bi išlo u korist cele slovenske porodice.

Slučajnost je htela da dođe i drugarica Dušanka, drugi — arheološki — fanatik u muzeju. I da budemo što kompletniji, nalazi se tu i drug K. slvenački arheolog, koji je vršio u Makedoniji neka iskopavanja. Idemo zajedno u šetnju Kuršumli hanom — Makedonka Vera, Dušanka — Srpkinja, drug K. — Slovenac i ja — Čehinja. Ali stvarna međusobna pomoć postoji — izgleda — samo u granicama FNRJ — Dušanka s ponosom pokazuje prekrasne grčke vaze, ljupku malu figuru iz vremena drevne Grčke, statue i kamenje iz groblja Rimljana — turske spomenike, itd. Srce svakog arheologa bi se tu snažno obradovalo.

Ali moje iskreno divljenje gasi drug K.: »To nije ništa, ova zemlja ima takvo bogatstvo u svojim nedrima da se to ne može ni zamisliti. A mi nemamo kadrova. Hvata me bes, kad pomislim koliko bismo mi mogli pokazati svetu, koliko je tu problema, isto kao u slovenskoj arheologiji. Gdegod počneš da kopaš naideš na takvo bogatstvo, da misliš da sanja«.

A konkretna, realistična Dušanka dopunjava: »Drug K. je studirao u Pragu, gde su izvrsni stručnjaci. Mi ćemo izdati knjigu, oni bi trebalo da dođu ovamo, da sa nama zajedno studiraju materijal, da nam pomognu. Stara Jugoslavija nam ništa nije ostavila.., Ali to je sada nemoguće...«

Opet. Opet balvan na putu. Opet ovaj prokleti otrov rezolucije IB. U Pragu sede stručnjaci, slovenski arheolozi, čije bi srce radosno zakucalo, kada bi mogli doći. Koristilo bi to svim Slovenima i njihovom znanju. Ali neće doći .. jer rezolucija koja je imala da doprinese »ispravljanju grešaka« — pokazala se kao najveći zločin. Unakazuje svaku saradnju, unakazuje sve odnose, koči svaki rad, svaki razvoj koristan Slovenima i celom naprednom taboru. To je već materijal za nekog Balzaka ili Molijera: ne dozvolimo stvarnom bogatstvu, iskustvu i znanju slovenskih naroda, da ih vidi svet jer treba dokazati da Ćiril nije bio Makedonac, a da je Ahil bio — Rus.

Samo na puškomet od Skoplja su Mađari. To je ova nova Makedonija koja živi u socijalizmu. Tu je lepa zgrada nove termičke centrale. Molim drugove da mi pokažu, da mi pričaju o Česima, koji su trebali da im bratski pomognu. Znam..., »Prvni brnenska« — je dobra fabrika, sa dobrim radničkim elementom.

Kad drugovi čuju da sam Čehinja, opet tako pažljivo biraju reči, da me ne bi uvredili. I pokazuju — ovo su gradili Česi, dobri su bili, kad su došli, iako ne svi. (Ja dobro znam ovu privilegisanu vrstu u našoj radničkoj klasi, koja je bila politički oportunistička i lično nadmena zbog korumpirajućih visokih plata, koje su im uvek davali kapitalisti, jer su od njihovog rada uvek imali veliku korist).

A majstor, drug Mihajlovski, priča mi o mestima, gde je u Češkoj bio, govorio na izbornim mitinzima u februaru 1948 u korist KPČ. Priča kako je Rezolucija IB delovala na najgore osobine nekih čeških montera i kako su konačno ovde u dvorištu palili planove centrale sa smehom: »Evo, vidi, gori ti centrala«.

U jednom delu dvorišta grupe mladića, kojima se samo zubi bele iz crnog lica, brzim tempom guraju kolica sa ugljem. Iznad njih stoji mrtva konstrukcija mehaničkog pojasa, koji je trebalo da automatski prebacuje ugalj u peći. Mrtva je — nisu došli uređaji za njezino pokretanje. Crvena gvozdena konstrukcija to — je usklik Rezolucije. Svuda dotičeš njezine otrovne tragove, koji su hteli da pregaze sve živo, mlado, sve što raste, što ljudima pomaže da idu dalje. Rezolucija — to je sinonim negacije za napredni svet. To su zakočena istraživanja, to su muke drugarice Vere, to su mrtve konstrukcije.

Ali neće, neće joj uspeti .»Mi ćemo izgurati« — iskreno se smeje jedan omladinac i trči sa kolicima još brže. Tu Vera i Dušanka i bolesni drug K. ulažu još više snage, — koja nije izgorela centrala u Mađarima. Ne! Sa više muka, izgradili su mirni i uporni Mihajlovski sa svojim drugovima drugi uređaj i centrala u Mađarima zasijala je hiljadama sijalica — hiljade novih mladih ljudi naučiće ne samo da piše i čita, nego će postati arheolozi, monteri, livci — dobri stručnjaci. Oni imaju snage da uvedu svoju lepu zemlju u socijalizam.

Ali za kvarenje morala radničke klase u Češkoj, za kočenje naučne saradnje, za suvišne muke Vere, Dušanke, za bolest druga K., za suvišne napore i muke trudbenika ove zemlje treba da neko polaže računa, treba da bude kažnjen.

Olina KREJČOVA

Zabeleške na marginama jedne knjige o Oslobodilačkom ratu

Erih Koš: »Tri hronike«, izdanje »Prosvete«, Beograd, 1949

izdanje »Prosvete«, Beograd, 1949.

Čitao sam hroniku Eriha Koša »Novosadski pokolj« jedne večeri upravo u trenutku kada je u susednoj sobi, kraj radio aparata, neko od ukućana, probijajući se kroz suludu viku stotina radio bukača od Moskve do Njujorka, nabasao na redovnu večernju emisiju za Jugoslaviju mađarske Košut radio stanice. Nabusiti i opori glas peštanskog radio komentatora, upravo se bio upustio u jednu od svojih svakodnevnih disertacija na savremenu jugoslovensku temu i čitao nam bukvicu o tome šta je socijalizam i narodna revolucija i kako smo četiri godine ratovali za račun Hitlera i gestapoa, da bi na kraju, sa rastućom pretnjom i jedva prikrivenom mržnjom u hrapavim modulacijama svoga glasa, krunisao svoje dubokoumno izlaganje sa nekoliko krupnih psovki, kojih bi se svakako i seoski biroši zastideli. I učinilo mi se u tome trenutku da to govori Hortijev pukovnik Graši Jožef, organizator novosadske ekspedicije u zimu 1942, ili koji drugi od neslavnih junaka iz Koševe knjige: »Suviše Srba i Jevreja!... Greška je to što nije shvaćeno 1914... Ne bi nam se desilo da osamnaeste izgubimo Banat i Bačku. Trebalo je obračunati sa Srbima. Mrtve narode niko ne može da oživi, o njima ni istorija nema šta da kaže. Treba računati sa takvom vrstom gotovih činjenica...«

Prekinuo sam zapenušenog predavača u pola rečenice i nastavio dalje da čitam, ali mi je njegov glas i dalje skakutao između redova Koševe hronike: čas se usadio u začelje stola takozvanog »legitimacionog odbora« pred koji su, januara 1942, dovođeni pohvatani stanovnici Novog Sada, pa je, dizanjem palca, presudivao koga treba likvidirati; čas je rikao na nespretne žandarme, koji nisu dovoljno brzo ubijali: »Zar nema dovoljno dvorišta i metaka za ove?... Znate li gde je Dunav, Gal?...«

Možda ipak ne bi trebalo praviti, pomislio sam ostavljajući knjigu, analogije ovakve vrste, čak i kada u »prijateljskoj« opomeni zazvuči pretnja: ovaj anonimni službenik Košut radio stanice, koji je svoj hrapavi organ prodao glavnim dirigentima ove maloumne, ali divlje i ratoborne radio igre koja se besomučno i manijački uporno kovitla kroz eter već godinu i po dana na svim talasnim dužinama od Budimpešte do Moskve i od Praga do Sofije; taj arogantni i strogi bariton, koji nas u ime marksizma i lenjinizma tako izdašno psuje, preti nam danas ipak sasvim drugom vrstom »gotovih činjenica« nego što je to činio pukovnik Graši Jožef iz Koševe knjige, a istorija se ne ponavlja i u Budimpešti ne sedi Horti, već Maćaš Rakoši i Mađarska je postala narodna demokratija. Ali me niko neće ubediti da je ova nova vrsta pretnji »gotovim činjenicama« išta bezazlenija od one Hortijeve, iako dolazi iz socijalističkog etera; niko me neće ubediti da oni žandarmi iz Koševe hronike o novosadskom pokolju — a ima ih sigurno još živih, pa bi se mogli lako regrutovati i novi — neće, makar i potajno, razumeti glas budimpeštanskog radio komentatora kao poziv da se vrate na svoj stari posao. Sastavljači ovakve krasne radio literature, kakva se čita svako veče pred mikrofonom u Pešti, ne mogu nas uveriti da će one ljude, koji su jedne hladne januarske noći 1942 ostavili krvav trag po novosadskim ulicama, moći prevaspitati i stvoriti od njih građane jedne socijalističke zemlje huškajući ih nanovo na nas, uveravajući ih (jer nas, naravno, u to ne mogu da uvere) da smo mi bili gestapovci i špijuni i fašisti i hortijevci, a ne oni, te se prema tome nama samo pričinilo da je izvršen pokolj u Novom Sadu, Čurugu i Žablju i leševi koji su januara 1942 plovili niz Dunav bili su samo ružan san. Ta nakazna informbirovska logika samo će još više raspiriti šovinistički bes raznih Grašija i Feketehalmi — Cajdnera, onih starih i onih koji tek treba da dođu, koji su već tu, na domaku mikrofona peštanskog radija, i koji su se, izgleda tvrdo zarekli da više ne propuste (jer još uvek ima isuviše mnogo Srba) ono što su propustili 1914 i 1941.

Ali ,ako je informbirovska logika tako neizmerno glupa, činjenice su zato strahovito tvrdoglave. One uvek imaju poslednju reč. Činjenica je (o tome je valjda i mađarska emigrantska kolonija u SSSR-u ponešto čula one zime 1942, iako nije bila tu da se uveri svojim očima) da su Dunavom plovili leševi hiljada ubijenih ljudi ove naše »čudovišne zemlje«. Činjenica je da je mali Šajkaški partizanski odred uterao strah u kosti čitavim jedinicama generala Feketehalmi-Cajdnera i pukovnika Grašija Jožefa. Činjenica je da danas jugoslovenski Mađari imaju (ne verujem da je to preterano reći) lepši i dostojniji život nego njihovi sunarodnici u Mađarskoj, koje su tako žalosno upregli u avanturistički informbirovski voz. Činjenica je da u radnoj zadruzi »Crvena zvezda« ljudi bolje znaju šta je socijalizam nego na salašima mađarskih kulaka. Činjenica je da se na našim radio talasima ne može čuti usplahirena i mahnita žandarska vika, kakva je uobičajena u Košut radio stanici, već miran i principijelan govor ljudi koji su načisto sa sobom i događajima u svetu. Takvih činjenica, tvrdoglavih, upornih i nesalomljivih kao zemlja na kojoj su ponikle, i koje nikakve informbirovske magle ne mogu da sakriju, ima još mnogo, a njihov zbir čini ono što danas jesmo, što značimo u međunarodnom pokretu proletarijata, i što će sutra biti put svih naroda. Šta može informbirovska glupost, makar koliko da je smišljeno i mudro upotrebljena, makar bila snažna i hiljade kilovata, protiv takvih činjenica? One će je pre ili posle ućutkati.

* * *

O njima govori i knjiga Eriha Koša. Kazuje ih jednostavno, hroničarski mirno, uzdržano i skoro suvo, ponekad i kao čistu registraciju, jer su one same toliko životne i ubedljive, da plamte svojim unutrašnjim intenzitetom i kada ih pisac samo nagovesti. Pojava ovakvih knjiga hronika o Oslobodilačkom ratu neophodna je i dragocena u vremenu kada su događaji o kojima se piše još uvek bliski i prisutni u sećanju naših ljudi, kada revolucionarni preobražaj započet u tim godinama još uvek traje, a žarišta agresije i nacionalističkih revendikacija u susednim zemljama još uvek se nisu ugasila; mi bismo svi želeli da ih bude još i više, još više zabeležaka, dnevnika, uspomena, fragmenata o celome ovom velikom razdoblju naše istorije ,na čijem početku stoji revolucionarna borba koja je zadivila svet, koja se danas, u izuzetno teškim i dosada nepoznatim uslovima, kada su na socijalistički svet nasrnule ajkule revizionizma, srednjevekovne inkvizicije i varvarstva, produžuje divovskom svenarodnom borbom za socijalizam, i koja će se okončati pobedom velike čovečanske misli Marksa i Lenjina. U takvom jednom razdoblju, kada se iznova postavlja nekoliko suštinskih pitanja o čoveku i njegovom moralnom liku, kada se radi o samim osnovama naučnog marksističkog pogleda na svet i o sudbini međunarodnog proletarijata, svaka ovakva knjiga, svaki dokumenat i svedočanstvo pisaca o našoj borbi znači jedan nov dokaz, jedan nov odgovor kontrarevoluciji, jednu činjenicu više u gvozdenom lancu činjenica od kojih se sastoji život koji stvaramo i borba koju vodimo za nas i za sve ljude. O tim činjenicama, tako jednostavnim i bistrim i pored informbirovske magle, tako punim čovečanskog sadržaja, herojske patetike i dubokog moralnog smisla, istorija će uskoro kazati presudnu reč, a pisci će ih oživeti u zamašnim, umetnički dovršenim ostvarenjima. Danas, kada pisci već pomišljaju na takve obimnije poduhvate, još uvek im dugujemo zahvalnost ako makar i ovlaš zabeleže neke od tih činjenica i zaustave se na sabiranju građe za složenije književne zamisli.

U novoj knjizi Eriha Koša ima nečega od tog staloženog i mudrog postupka pisca koji pribira svoje snage, oprezno ispituje sebe i svoje mogućnosti, štedljivo i celishodno sakuplja i raspoređuje građu i, zadržavajući se što je moguće više u okvirima hroničarske naracije, postepeno načinje jedan po jedan od složenih romansijerskih problema. To se najbolje vidi iz kompozicione strukture prve dve od triju njegovih hronika. Dok je jedna od njih (»Baba Kartara i njegov odred«) jednostavan i sažet prikaz jednog događaja ,ostvarên tako reći u jednom dahu, zgusnuto i štedljivo u izrazu, sa težnjom da se ostane što je moguće bliže istoriskoj verodostojnosti i činjeničnoj istini, druga (»Novosadski pokolj«) približuje se, po svojoj strukturi i obimu, opsežnoj romansiranoj hronici o istinitim licima i događajima, ograničenoj na određeno područje i vreme, ali sa vidljivom težnjom da se radnja izrazi i razvije kroz novelističku fabulu i proširi čak i do izvesnih nagoveštaja istoriskog romana. Svakako da se ta hibridnost forme u drugoj hronici ,izvesna kolebljivost i nedoslednost u izboru i primeni literarnog postupka još uvek oseća kao nedostatak u izboru i primeni literarnog postupka još uvek više oseća kao nedostatak i neveština pisca nego kao nužna i neodoljiva potreba za širim i složenijim oblicima literarnog kazivanja. Prva hronika, rađena bez romansijerskih pretenzija ,ograničena na jednostavnu i sažetu hroničarsku naraciju, mnogo je čistija u fakturi i deluje snažnije i ubedljivije. Ali već i samo nastojanje pisca, koje je već bilo nagovešteno u nekim dužim privetkama na kraju njegove prve zbirke, da izađe iz okvira hronike ili literarne crtice i pokuša da na pripovedački način čvršće i doslednije razvije fabulu, svedoči o ozbiljnosti i širini njegovih zamisli i realnim mogućnostima da ih ostvari.

Postoji, međutim, uvek opasnost da pisac koji lako menja svoj umetnički prosede, bilo zato što je podložan intelektualističkim konstrukcijama i eksperimentisanju, ili što suviše mehanički i žurno prima sugestije kritike ,ne zaluta i zaplete se u mreže svojih i tuđih šema i, postavljajući sebi a priori svakovrsne teoretske i metodološke zadatke, izneveri postepeno svoj vlastiti lik i izgubi svežinu i neposrednost svog individualnog izraza. To je dobrim delom slučaj i kod Eriha Koša, kod koga je raznoobraznost i neujednačenost u izrazu i u metodu više rezultat intelektualističkih nedoumica, kao i pripovedačke nevештine, nego impulsivnog stvaralačkog žara koji se ne da ukrotiti i kanalisati u određene književne okvire. Time se može objasniti otkuda to da su dve njegove zbirke, objavljene u intervalu od svega dve godine, tako različite i oprečne po svojim sadržajnim, metodološkim i idejnim obeležjima, — razlike koje, najvećim svojim delom, očito ne mogu da posluže kao dokaz jednog organskog i kontinuelnog razvoja.

Kada se 1947 pojavila prva knjiga Eriha Koša »U vatri«, kritika je opravdano ,iako u preoštrim i jednostranim formulacijama, konstatovala izvesne pretežno metodološke nedostatke njegovog rada na pripoveci. Pripovetke sakupljene u toj zbirci, to su najvećim delom kraće književne crtice, bez prave pripovedačke fabule, građene na štimungu i atmosferi, idejno nedorečene i pomalo mutne, sa dosta bizarnih elemenata, ali i sa puno svežine i kolorita u jeziku i izrazu. Čitajući novu knjigu Eriha Koša mi ne možemo da se ne zamislimo nad užurbanošću i prividnom lakoćom kojom je iz njegovih novih pripovedaka nestalo izvesnih crta koje su, u onome što je u njima bilo pozitivno i latentno nagovešteno, izgledale bitne za njegovu umetničku fizionomiju. Tri hronike Eriha Koša prikazuju nam u mnogo čemu jednog novog pisca, sa jednim novim, drugačijim stvaralačkim postupkom: obrađene jednostavnim, gotovo škrtim izražajnim sredstvima, uzdržane, ponekad i hladne u tonu, one su, istina, pročišćene od mutnih i bizarnih raspoloženja i slika, i dobile su u idejnoj oštrini ,ali su izgubile u svežini i koloritu, u izvesnim toplijim i prisnijim poetskim kvalitetima, koje je prva zbirka nagoveštavala.

Pišući hronike o Narodnooslobodilačkom ratu, Erih Koš je svakako imao pred očima primer velikih klasika, kao što su Tolstoj i Stendal, koji su pokazali da i najveća istoriska zbivanja, i bitke kod Vaterloa i Borodina, i najzamršenije političke sukobe treba prikazati kroz običan, svakodnevni detalj o životu i postupcima običnih, svakodnevnih ljudi, bez deklamatorske patetike ili simbolističkih zamagljivanja. Onda kada je prirodan i neposredan, kao u hronici »Baba Kartara i njegov odred«, kada je nužan i adekvatan izraz objektivne istine u zbivanjima, taj realistički govor postiže uzbudljive i upečatljive akcente. Ali kada se, kao u većem delu hronike »Novosadski pokolj«, svede na suvu i hladnu, gotovo hronološku registraciju gole činjenice ubijanja i mučenja, kada likovi boraca i žrtava ostanu, kao u ovoj hronici, bledi i neubedljivi, neozareni svojim unutrašnjim sjajem i lepotom, onda se taj realistički postupak pretvara u mučnu i nenadahnutu naturalističku naraciju, ili u groteskno-karikaturalnu šemu, u kojoj su mestimice dati likovi fašističkih kolovođa.

Nastojeći da se oslobodi izvesnih recidiva mutnog, simbolističkog i poetizirajućeg tretmana stvarnosti, Erih Koš je u novoj knjizi mestimice zapao u drugu krajnost, u hladnu, naturalističku registraciju činjenica. I jedan i drugi postupak osećaju se kao intelektualistička konstrukcija, koja kod Eriha Koša još uvek često zamenjuje pravu pripovedačku fabulu. Zato posle ove dve knjige Erih Koš još uvek nema svoju određenu fizionomiju i svoj individualni stil, iako je u svakoj od njih nagovestio mnogostrane i značajne mogućnosti. Svakako da ih on neće moći realizovati nikakvim mehaničkim i veštačkim odabiranjem niti bilo kakvim novim literarnim konstrukcijama. Svi oni nesumnjivi umetnički kvaliteti iz obe zbirke, koji su kod Eriha Koša još uvek u nagoveštaju i latentnom stanju: istinit dar diskretnog umetničkog senčenja i evociranja upečatljivih poetskih slika u prvoj i uzdržan, zgusnut realistički izraz u drugoj, javiće se kao puna umetnička sinteza tek kada takvih intelektualističkih preokupacija sasvim nestane.

Zoran MIŠIĆ

POSLEDNJA BORBA PESNIKA

(po fragmentu iz neobjavljene monografije »Stiv Naumov«)

»Stojno, Stojanke, mlada partizanke,
na mila brata lika prilika,
mila ti brata dobro poznavam:
koga se borba silna vodaše,
so proklet dušman, luti fašisti
brata ti, Stojno, padna dostojno
i slavno zname toj ne usrami...«

Mite Boljevski

Slavko JANEVSKI

Čudno miriše šumsko lišće, koje pod udarcima jesenjeg vetra pada sa grana i šušteći po navlaženoj zemlji tiho umire. Ostaju gole grane dubovog dryeća, kao crni prsti jeseni, pokazujući na sivo nebo, bremeno gustom vlagom. Poslednja jata selica žurno napuštaju svoja gnezda; njihove kolone nestaju u tmurnoj daljini, ostavljajući iza sebe osećaj tuge i pustoši. U podne, za jedan časak, bolesni sjaj sunca probije se kroz sivi procep, a zatim nestane pod gustim zastorom vlage. A u noći plašljivi cvrkut slavuja zadrhti iz nekog prikrajka, zbunjeno i neskladno... Jesenja noć je već bez oblaka — Mlečni put kao da je poprskan kapima zejtina; zvezde su oprane vlagom, drhtave su i jasne.

Nedaleko od šume, pritajilo se Bolno, selo argata i pečalbara. Selo kao da je mrtvo — prozori po napuklim starim kućama su bez svetlosti. Iz zadimljene krčme dopire pijana pesma bugarskih žandara. Selo je preživelo još jedan dan okupacije, osluškujući s mržnjom lupu potkovanih cipela tuđinaca, radujući se dalekoj pucnjavi partizanskih pušaka.

Zaobilazeći put, prema selu korača vitka, pogrbljena silueta. Prisustvo nepoznatog odaju psi, promuklim i besnim lavežom. Ali čovek poznaje put. On se uskoro sastaje sa visokim mladićem iz sela. Koji su ovi ljudi i zašto je njihov susret pun tihe srdačnosti? Zašto oni, skrivajući se u seni kuća i drveća, žurno napuštaju selo?

Prvi je Stiv Naumov, visok i snažan mladić sa sivim, čeličnim sjajem u očima, član gradskog partiskog rukovodstva u Bitolju, ilegalac — ucenjen od bugarske policije visokom svotom, one monete sa koje grabljivi lav cara Borisa u stavu odbrane berlinskog nadčoveka, vreba, kezeći oštre zube. On je u „prolazu za Operativni štab partizanskih odreda Makedonije...

Drugi je Mite Bogoevski, partijski radnik u resenskom kraju i pesnik. Još pre rata, u prvim mladićkim godinama, Bogoevski piše pesme na makedonskom: njegovi notesi su puni nerazumljivih znakova; pesme su mu napisane azbukom koju je on izmislio i koju osim njega niko ne može protumačiti...

Mladići se tiho iskradaju iz sela, vešto zaobilazeći kuće i držeći u pripravnosti oružje. Njih niko ne sme videti; način borbe i njihovog ilegalnog rada zahtevaju veliku opreznost. Njih niko ne sme videti — ali...

Silueta uhode iz sela pritajena je uz trošni zid. Sakriven u senci, dostavljač ih prati budnim okom, naprežući se da pozna ilegalce da bi ocenio i visinu nagrade. Drhte studenim sjajem zvezde, možda poslednje vedre večeri ove godine, kojoj se ne žuri. Na gustoj naslagi suvog lišća mladići leže, osluškujući neizvesnost tišine. Njihov je šapat tih i promukao od uzbuđenosti i hladnoće. O čemu razgovaraju mladi komunisti u dubokoj noći jeseni? O čemu razgovaraju dva druga ,dva člana Partije, koji se žarko bore za slobodu svoga naroda? Uglavnom, situacija je jasna, kao strateška karta nacrtana na dlanu. Partija je počela bitku na dva fronta: sa elitom berlinskog histeričnog osvajača, Musolinijevim bradatim bardovima i ubicama i bugarskim »Prusima na Balkanu«. A u isto vreme sa izdajicama KPJ, Metodiem Šatrovim-Šarlom, sekretarom PK KPM i grupicom njegovih lakeja, koje je bugarska partija pridobila i ubedila da je Makedonija kao deo Velike Bugarske već slobodna i da oružani ustanak treba skinuti sa dnevnog reda. Na prvom frontu borba je neumorno produžavala, na drugom šarlovisti su preživeli likvidaciju; još 1941 njihov je front bio poljuljan dolaskom druga Lazara Koliševskog i neumornom akcijom Partije.

Borci pretresaju situaciju... I zar je čudno što u jednoj ovakvoj noći pesnik tiho šapuće drugu svoje stihove. Poslednji put. Ne zna da će njegovih pedesetak pesama nestati u požaru rata i da će ostati dve tri pesme, koje je neko znao napamet i sačuvao ih zajedno sa svojim životom do dana oslobođenja.

Razgovor prelazi u isprekidan, sanjiv šapat; veza između pojedinih reči nestaje. Iscrpljenost izazvana napornim radom savlađuje mladiće. San, teži od olova, spušta se na očne kapke sakrivajući od njihovih pogleda gustu crnu kolonu koja besumno opkoljava šumu. Dostavljač je učinio svoje. Plave monetne hartije cara Borisa šušte u njegovom džepu, golicaju ga svojim trulim ivicama i izazivaju žeđ za rakijom. Čitava najezda bugarske vojske i policije ispuniće svoj zadatak i opravdaće vojničku zakletvu pred bogom i carem da će sačuvati interese zlatne krune. Šakali su svršili polovinu posla. Treba još čekati da osvane dan — da bi žrtve bile raskinute. A zatim će sve biti u redu. Vojnici će dobiti duple porcije kočanskog pirinča, po čašu kavadarskog vina i odmor, a potporučnik sa brkovima ljubavnika Manžu unapređenje i krst ,oličenje vojništva i hrabrosti. Doduše potporučnik je još mamuran od neprospavane noći, doduše miris vina ne može sakriti ni aroma ružinog ulja, tog nacionalnog ponosa hitlerovih kvizlinga, doduše... ali zašto doduše, koga vraga? Zašto, zapravo? Njegova vojnička čast zahteva da to »doduše« bude izbrisano iz rečnika. Nema se šta razmišljati. Razmišljaju Berlin, Rim i Sofija, razmišljaju oni, a on očekuje unapređenje i krst, za mundir u kome su oklopljeni srce i bivši čovek.

Sjajne kapi po vedrom nebu polako blede. Mlečni trag sada se više naslućuje nego što se vidi. Zamagljeni istok svetluca; kao sa planinskih vrhova da se diže srebrna para. Daleko, u podnožju planine, gust plast magle preti zimom. Vlaga praskozorja pokriva tankim slojem zemlju: za koji časak žedno će je sunce privući sebi. Hladnoća zore budi uspavane mladiće. Odjednom jedan od boraca primećuje u daljini, iza drveća, kretanje. Već nije teško raspoznati na dugim puškama oštre bajonete. »Opkoljeni smo!« Ali u tim rečima ima više iznenađenja nego straha. Opkoljeni sa svih strana, stegnuti u sivi obruč smrti, u obruč živog lanca tih sivih neobrijanih automata, I mladi borci znaju: boriti se, po mogućnosti probiti put u slobodu po cenu života — i nikako ne predati se. »Pripremi oružje«! Ali tu više nema ni iznenađenja ni straha; to je spremnost da se još jednom dokaže vernost velikoj Partiji i narodu ,koji će ih ipak osvetiti, ako im barut i olovo rasparčaju živote.

Sakriven iza drveća, neprijatelj otvara paljbu. Meci fijuču iznad glava boraca, tupo udaraju u ispucana stabla i rasprskavaju suvu koru. A potporučnik ne promaljajući ni nos iza duba, napinjući vratne žile, lukavo i glasno predlaže:

— Predajte se, inače bićete mrtvi...

Bogoevski i Naumov na paljbu i na poziv potporučnika odgovaraju pucnjavom. Njihov su odgovor primili k znanju nekoliko policajaca, tesno prilijubljeni uz zemlju oni su opominjali svoje saučesnike da opkoljeni nisu slabi strelci. Ali napadači su oprezniji; vešto zaklanjajući se iza drveća, pognuti i u krupnim skokovima prilaze od stabla do stabla, stežući obruč. Pucnjava napadnutih je proređena. Bogoevski uzalud steže ugrejani oroz. Oružje je sasvim bezglasno. Poslednja nada su bombe. I pre nego što bi ga Stiv mogao sprečiti, mladi pesnik napušta zaklon i visoko ispravljen u širokom zamahu baca bombu u grupu iskeženih napadača. To je sekund ,mig ,stoti deo otkucaja mladićevog srca. Ali mladić je video razorno dejstvo svoje bombe. »Balkanski riteri« dvorepog sofijskog lava, osetili su na koži dejstvo čelika; osetili su da više nikad ništa ne bi osetili. Brzim pokretom Stiv privlači sebi druga. Nekako prebrzo, meko i beživotno, Bogoevski pada u zaklon. Rumena pega na njegovim grudima čudno odudara od beline njegove košulje. Nagnut nad njim, Stiv više naslućuje nego li što čuje povik borbi, koji klizi po drhtavim bezkrvnim usnama. U takvom jednom trenutku ,mostu između života i smrti, pred zamagljenim pogledom, koji se tiho gasi, prolazi kao sjaj večernje munje celi život: drvena puška iz detinjstva, zvuk tužne ovčarske frulice kraj stada, prve školske godine; zatim školske borbe sa Ljotićevim plaćenicima, provedene noći nad pesmama, romanima i ilegalnim brošurama, prvi zvuci snažne Internacionale; zatim prvi stihovi, prvo vrcanje iskri pronađenih rima, možda prva ljubav, san pobede i oslobođenja, poziv Partije na borbu i borba... i poslednja borba u toj šumi, nad kojom plavičasta izmaglica podseća na bajku iz detinjstva. Pre nego što će prestati da zna on ipak zna da je ova borba, svakako najsitniji događaj tog dana, u toj krvavoj hiljadu devetsto četrdeset i drugoj godini. On zna da se tog trenutka po svim krajevima nepokorene Jugoslavije bore hiljadama takvih boraca. I zna da ne treba žaliti za životom jer njegov život i bezbroj takvih života uloženi su za taj veliki san, san velike slobode...

Trenutak zatišja kod opkoljenih, vojnici i policajci shvatili su kao gotovost mladića da se predaju. Divlje urlajući i stežući puške u oznojenim rukama oni jure sa svih strana. Stiv ustaje iz svog zaklona držeći u žilavoj desnici kragujevku. Napadači su pred njim, ali ne shvataju šta se to, zapravo, zbiva. Oni to ne shvataju i neće nikad više shvatiti. Eksplozija bombe, paklenj fijuk čelika, plamen baruta... Rasparčanih grudi mladić pada preko nekoliko ranjenih ili ubijenih policajaca.

Na istoku, u već sasvim proređenom velu srebrnaste pare hladno rumenilo sunca ,probija se iznad kontura planina. Osvetljeni krvavim jutrom mladići leže jedan kraj drugoga; oko njih se tiskaju tuđinci, koji znaju istinu: u ovoj nejednakoj borbi, borci su pobednici. Oni znaju da u ovoj krševitoj zemlji postoji na njihov užas mnogo takvih boraca, koji će se boriti protiv njih do onog dana, dok zemlja boraca i pesnika, ta zemlja koja ne trpi težinu tuđina, ne bude slobodna — od jadranskog plavetnila, do Triglava, Dunava i Vardara...

Ovo je kratka priča, ili tačnije — mali zapis o velikoj borbi dvojice mladih komunista — narodnih heroja Mite Bogoevskog i Stiva Naumova. Kratak zapis, hiljaditi deo iz borbe naroda ponosne domovine Jugoslavije, koja poštuje borbu i smrt svojih boraca.

Dvadesetpetogodišnjica umetničkog rada Vjekoslava Afrića

U subotu 22 ovog meseca, održana je u Beogradu svečana proslava dvadesetpetogodišnjice umetničkog rada filmskog režisera Vjekoslava Afrića. Tim povodom data je premijera njegovog novog filma »Barba Žvane«. U ime Saveza književnika Jugoslavije Vjekoslava Afrića pozdravio je književnik Čedomir Minderović koji je, rekao:

Mislim da u ovoj prilici nije potrebno opširnije govoriti o životnom putu čoveka i umetnika Vjekoslava Afrića. Na mene ja pao častan izbor da ga u ime Saveza književnika, u ime naših kulturnih radnika uopšte, pozdravim na svečani dan dvadesetpetgodišnjice njegovog rada. Ja mu najsrdačnije prenosim taj topli pozdrav i čestitanje. Današnji dan nije svečanost samo za njega. Dvadesetpetgodišnjica umetničkog rada Vjekoslava Afrića datum je i svečanost za sve naše umetnike i kulturne radnike.

Pa ipak, ne mogu da savladam jednu, razume se, i biografsku asocijaciju, iako opštijeg karaktera. U ovakvoj prilici one su i prirodne, i neizbežne. Moram da je iznesem. Moram da je podelim sa drugovima. Posle pobede — a ona često dolazi posle teških, katkada i poraznih borbi — u trenutcima predaha za nove borbe, i za nove pobede u radosnim, svetlim očima boraca još dugo se ogledaju svi okršaji i sve bitke a u sluhu još dugo treperi tutnjava, i dozivi, i pobedonosni glasovi drugova u završnom jurišu. Danas, mi slavimo pobedu umetnika Vjekoslava Afrića, još jednu našu zajedničku pobedu, i u svima nama, drugovima i prijateljima Afrićevim, u radosti ove svečanosti, oživljuju, snažno i svetlo, veliki trenutci borbi koje smo zajedno doživeli. Naše generacije umetnika rasle su i rastu u prelomnom vremenu između dva sveta: u bivšem svetu buržoaske, policiske, kulturno zaostale Jugoslavije, u plamenim godinama velikog Oslobodilačkog rata i Narodne revolucije, i u novom svetu, svetu pobedonosne izgradnje socijalizma. To su zajednički, opšti uslovi. Ali ono što je karakteristično i ljudski i umetnički, stvaralački put Afrića, u koliko se ta dva puta mogu razdvojiti, ono što je za njegovu biografiju najznačajnije, kao što je najznačajnije za veliki broj umetnika naše ponosne i smele socijalističke otadžbine, jeste, u toku proteklih dvadesetpet godina, i Afrićevo sve dublje, sve življe sjedinjavanje sa najplemenitijim težnjama naroda za slobodom, sa borbom naroda za slobodu i srećniji, socijalistički život. To se, pre svega, mora istaći:

Najubedljivija mera kojom se meri stvaralačka snaga jednog umetnika jeste dubina i životnost njegovog jedinstva, jedinstva njegove stvaralačke težnje i dela, sa tim težnjama naroda.

Vjekoslav Afrić išao je, i ide, tim putem. Biografija, životni put tvorca prvog filma socijalističke Jugoslavije, nezaboravne »Slavice«, nastavlja se danas, u izvesnom smislu simbolično, jednim filmskim delom koje je, zajedno sa njim, stvorila prva generacija naše prve filmske škole. Iako baš zato film »Barba Žvane« nosi mnoge mladalačke, početničke osobine, do vitljivi istarski slobodar, tumač nepobedive vere naroda u svoju pobedu, Barba Žvane će postati jedan od najpopularnijih likova iz dosadašnjih naših filmova. Barba Žvane, u velikoj meri, otelovljava ne samo moralnu snagu i lepotu čoveka Istre, nego i najširih narodnih slojeva čitave socijalističke Jugoslavije. A ta snaga i lepota, obasjana današnjom herojskom borbom Jugoslavije za izgradnju socijalizma i za pobedu istine o novoj Jugoslaviji protiv pustošne pregrade Informbiroa, zračila je sve poplave laži i kleveta čiji se talasi vraćaju i sve jače podrivaju zlokobne jače, i zrači i danas, iz svakog novog dela Vjekoslava Afrića.

Zato delo svakog našeg umetnika, obasjano današnjom borbom naših naroda za istinu, danas dobija naročiti značaj. Zato i životni, stvaralački put Vjekoslava Afrića danas ima naročiti značaj. Zato ga danas, na početku njegovih novih umetničkih poduhvata, prati priznanje i ljubav naših naroda, zajedno sa ljubavlju i priznanjem svih naših umetnika.

GRAD NA RUKAMA

Temelj gradu biti, nema veće sreće,
U prvom njegovom smehu da ti se mladost skriva.
Slutim: nad palatama široko proleće
i oko moje kako sa njim pliva.

Ako zažmurim u taj dan najbelji,
možda ću se opet njihati na skeli,
u toj plavoj, dragoj, nebeskoj postelji
i biće mi opet svi rukavi beli —
Od kreča i peska dražeg od bisera,
jer grad nije samo red dugih krovova.
Grad je moje gorde republike vera,
grana puna roda — nikla iz rovova!

Temelj gradu biti, sve mu svoje dati,
Ovo vreme temelja, zaliti ko zelen sad —
sa znojem iz koga niknu spratovi krilati,
sa znojem iz koga raste od svega draži grad!

Slobodan MARKOVIĆ

DA LI SI TI ZA OVO STANJE?

(Odlomak iz putopisa)

Već sam se bio smirio od neugodnosti, upravo mučnine prvog i čudnosti drugog razgovora kad se moj poznanik opet javio na vratima restauracije u pratnji drugog mog znanca. Pokazao me ovome prstom i ponovo se izgubio. Novi došljak mi je pristupio širokim, dobroćudnim smiješkom na već posivjelu licu. Jedva sam ga prepoznao. Nekada, kao đak, gledao sam u njemu uzor jedinstva mudrosti i snage. U našim jugoslovensko-talijanskim borbama, poslije Prvog svjetskog rata, ukazivao mi se kao Ahilej. Ustao sam i doista ga srdačno pozdravio. Govorio je tiho, ali brzo i kao da želi sakriti ili ne dati nikakovo značenje onome što govori, provlačio je uvijek u svom govoru zakučastu, jedva primjetljivu šalu. Sjeo je pokraj mene i nešto nemiran odmah dodao:

— Jesi li vidio, opet je pijan!

— Nisam vidio...

Nasmijao se dajući mojim riječima značenje koje nisu imale: shvatio je da ga branim.

— Mm, tako ti svetoga, mm ti ovdje!? — i odmah se sam stao čuditi svom čuđenju — Kako da ti ne možeš biti ovdje, tako ti svetoga?! — potrkivao je nekako riječima promatrajući kradomice kako će djelovati na mene. Ali samo kratak čas, a zatim, kao da se sav prepustio nekom svom drugom, domaćem sebi, ustao naglo i rekao:

— Vjeruj mi, ne snalazim se u kavanama, gostionama. Idemo k meni...

Htio je svakako da večeram kod njega. Nisam mogao osigurati sobu u hotelu i s nekim upravo dešpraterskim osećanjem, što mi predstoji vlažna noć na ulicama ovoga grada, krenusmo. Čim smo se našli na ulici, živnuo je. Ne vidjevši se davno, a i ne poznavajući se pobliže zapravo nismo ni imali o čemu razgovarati i tako se sve počelo odvijati konvencionalno i površno. Opažao sam, međutim da se kroz ovu ležernost njegovih riječi izdiže pred njim ponovno neka teškoća, koju je htio prevladati, ali kao da se još nije mogao odlučiti, ta tek smo se sreli i pozvao me upravo na večeru. No konačno se ipak odlučio:

— Znaš što, oprosti, ali tako je i što možeš, morat ćeš me malko pričekati... Znaš, moram se barem na čas javiti tamo — približi mi se i kao intimno,napol ozbiljno, a napol u šali, reče — imamo ulični sastanak... Moram se barem na trenutak pojaviti i onda ćemo na večeru...

— Kako bi bilo da i mene povedete? Htio bih vidjeti kako je to na jednom vašem uličnom sastanku.

— Zbilja?! — začudio se, ali se na kraju i poveselio, barem se takvim pokazivao.

Okupiše me ljudi; grada još ni vidio nisam. Živio je u mojoj svijesti više kao slutnja, kao nejasna slika složena iz mnogih varljivih tu i tamo vidjenih i slušanih detalja. A ovaj hod kroz uske, već mračne, ulice potvrđivao je moje slutnje: u svemu se osećala ruševnost: grad rana. Vještim skokovima pratilac me vodio (poprečnim putem) preko gomila ruševina u usku uličicu s dvije relativno visoke i čvrste zgrade. Ušli smo u prostor sličan svim tek improviziranim prostorijama naših masovnih organizacija: u vrhu dvorane pozornica zastrta tamnocrvenom zavjesom (ispod nje provirivahu razbačene kulise), pred pozornicom dugačak stol s klupom i nekoliko stolica, a u dvorani redovi klupa iz još neobojenog drveta. Velika, gola električna sijalica visi sa stropa. Po zidovima parole, slike naših rukovodilaca i razni oglasi. Obično i tipično početničko, naše.

Za stolom nekoliko ljudi oko čovjeka niska stasa, ćelave glave nagnuta nad složenim arcima papira. Čita. U dvorani sjede po klupama, stoje uza zidove, žene i slušaju.

Promatram lica publike; sve radni svijet: domaćice, radnici, mornari, činovnice i poneki zamišljeni »gospodin« na kraju klupe, — tek što ne padne s nje! Naročitu pažnju skreće na sebe stari neki noštromo, bradat, strogih živih, očiju, u službeničkoj kapi. Imam dojam kao da se nalazim u kabini broda. Svrćem pozornost na predavača: glas njegov metalno-mu kao, spor, nabraja neku statistiku: koliki su bili krediti, a koliko su iskorišćeni, — sve jasno, nadugo, stavku po stavku. Začuđuje me tvrdnja, da ni jedna stavka nije posve iscrpljena, a uvijek s monotonom motivacijom: nije bilo dovoljno radne snage... Zatim su se nizale brojke kubika materijala iznijetog iz grada, broj očišćenih ulica, broj popravljenih zgrada itd. I dok on tako govori gledam te ljude i sve se jače utvrđuje u meni utisak, da sam za brodu, koji je doživio tešku havariju. Referent je završio čitanje pozivajući prisutne na diskusiju. Treba iznijeti sve nepravilnosti i dati sugestije za nove radove. Sve obično, banalno. Žive diskusije nisu česte, pa ni ova nije bila naročito živa. Ali uprkos svemu tome: običnosti činjenica, zahtjeva i primjedaba otkrivao se tu jedan neprimjetan, ali važan rad jednostavnih naših ljudi. Iz te diskusije počela je nekako iz nutrine da se stvara u meni slika ovog grada i doista poređenje s brodom nije bilo samo poetsko. Razabralo se da gradske kuće imaju dijelom svoje temelje u moru. Žene su govorile o slaboj kanalizaciji, o ugroženom vodovodu, sugerirale više pažnje kod popravaka zgrada, ne uzima se dovoljno u obzir da kod plime more dolazi u podrume... Stari je noštromo podigao lakirani štitnik svoje kape i ukazalo se bljedunjavo čelo, zatim počeo davati savjete »zna on to već, tako je to i prije bilo...«

Slušam te nevješte riječi koje dotiču svakodnevne brige životne, gledam ta jednostavna lica i dira me briga za ovaj grad, skrb bez fraze, pažnja koja je više učinila djelom nego što to može u diskusiji da pokaže. Stari noštromo urastao je u svoj društveni djelokrug praktičnom mudrošću i ja napeto pratim sve te jednostavne riječi i postaje mi jasno kako svaka gradi, podupire, vidim kako se oko tih riječi kupe misli ostalih i sve se plete jedno opće tkivo zajedničkog shvaćanja, za uzajamni napor. Djeca prate usta starca, prelaze na zapitkivanje žena (svojih majki, sestara...) i s vidljivim očekivanjem zirkaju na onog ćelavog za stolom. A ovaj pogleda diskutanta nekako žmirkavo, brže okrene dugo, žutkasto držalo u svojoj ruci, zatim gleda u svoj papir, kao da provjerava ono što onaj s klupe govori. Čim mu susjed nešto šapne, zaustavi pokrete ruke, na držalu, kimne glavom ili dadne rukom znak da se pričeka. Konačno objašnjava griješke općim nedostatkom kadrova: treba se pomagati kako se može dok se kadrovi ne izgrade... U ovakvom neposrednom razgovoru njegov se glas mijenja i postaje brži, mekši. Riječi lete, susreću se; stvara se ulančen most među ljudima koji omogućuje saznanje onog što se može, stvara uvid u inventar sredstava, kristalizuje volju, osvjetljuje zadatak: stvara zajedničku osnovu za sutra.

Nužno mi se nameće poređenje s poznanikom iz kavane. Zašto ima takvih ljudi? — pitam se i odmah se u mojoj svijesti diže smijuljivo lice starog iskustva i opovrgava moju težnju novim pitanjem: A zašto ima oluja, zašto mrazeva, zašto toliko neprijatelja čovjeka u njemu i van njega? Apsolutnih odgovora nema. Nepogode, bijede, zlo, sve su to životne pojave koje se životom savladavaju. Da li će čovjek savladati i onakove ljude?

Pod sugestijom tih pitanja okrećem svoj pogled rukama, licima ovih ljudi oko mene i objašnjava mi se njihov živ smisao za realnost životnu, za život sam: oni su život, oni ga drže i hrane i oni će doista savladati zbrčkanu, dekorativnu misao deklasiranih hohštaplera.

Pletu se tako moje misli i neka stara znatiželja moja hoće da zaviri u svako pojedino lice, da ga otkrije »sa sviju strana...« Poznam tu volju. Ona bi htjela razgrnuti ovo društveno uzajamno ispleteno tkivo ovdje, da vidi ispod, da zaviri malo: tko je taj mudri noštromo? Da vidimo malo izbliza! Naći će se detaljića u njegovim riječima, pokretima lica, koji će ga otkriti kao vuka, podmuklu ljiju: izvući samo jedan detaljić malo vješto i uporno, izvući ćeš čitavu smrdljivu utrobu... Te domaćice, taj voditelj sastanka... Možda doista oni »objektivisti« na kraju klupe imaju pravo?! Volja za analizom, psihološkom analizom se podrugljivo smijulji: samo da vidiš u što se sve može pretvoriti jedan ovakav sastanaka!... Mislim tako i gledam jednu običnu domaćicu oštra pogleda, obla lica, sa čvrstim golim rukama i najednom mi se učini, da mi ona kaže: »Dobro, dobro, analiziraj, ali zašto u tom slučaju ne pokušaš najprije analizirati tu svoju volju, želju! Vidi, u interesu kakvog stanja ona djeluje!

Okrenuh se i bi mi doista tako kao da su svi ovi ljudi oko mene počeli sagledavati nešto stidno, upravo sramno na meni. Jest, zašto ja to radim, kome to treba, kakva je to strast koja me goni na to?! Jer zašto razbijati baš sada sat koji ide, kad nam je potrebno mjeriti svaki minut? Zašto rastavljati motor koji nas izvlači, koji crpi vodu iz poplavljena podruma, koji nas vodi na drugu obalu? Zašto, konačno, premještati »točku gledišta«, postavljati je u prazno? Ta ljudi smo! Integracija čovjeka je potrebna čovjeku na našem putu!

I ja se ponovo vraćam ovim ljudima živim ljudskim vidom, domaćicama, ćelavom vođi sastanka, starom noštromu i biva mi jasno s koliko brige i s koliko neuglednih, banalnih, svakodnevnih potreba, nevolja opterećuju svoj život, s koliko mirna strpljenja slušaju i uzimaju svaku izgovorenu riječ od svojih slušača i postaje mi doista glupa moja promatračka (viša!), analizatorska pozicija. Nespretnim kimanjem glave pozdravljam nešto začuđene prisutne i izlazim. Oni su me i zaboravili odmah...

Moj poznanik je brzo doskakutao za mnom i uhvatio me ispod ruke:

— A šta ćeš, nije zabavno, ali se mora barem priviriti. Znaš kako je, hm... da...

Pogledao sam ga iskosa, no on me nije gledao, zurio je u vrhove mojih cipela. Nisam odgovorio, ali čini se da on nije ni očekivao odgovora: nešto se zamislio, potonuo u sebe. Idući prema njegovoj kući izašli smo nenadano na široku obalu uz koju se, već sav osvijetljen nalazio naš parobrod. Neočekivano upravo stvorio se ispred mene poznanik s parobroda, onaj koji diže brodove.

— Ha, a ja upravo o tebi mislim — rekoh. Doista sam se, u vezi svega onoga što sam vidio, sjetio njega.

A ja lutam gradom. Rano mi je još u krevet. Spavam na brodu...

Zaželio sam se njegova društva. Povukoh u stranu dosadanjeg mog pratioca i počeh mu objašnjavati nužnost, da ostanem uz mog već starog znanca. Uvjeravao sam ga više brzinom riječi i sugestivnošću gesta nego razlozima, a konačno turnuh svoju ruku u njegovu i pozdravih ga. On je ostao iznenađen s napol progutanim usklikom:

— Tako ti svetoga... Ah...

Obuhvaćeni vjetrom krenuli smo uz obalu. I kada smo već prilično daleko bili začuo sam trk iza naših leđa. Dotaknuo me je on, isti moj znanac, rukom po ramenu, povukao u stranu i počeo mi šaptati:

— Nemoj se čuditi, ali htio sam te nešto pitati... Ti imaš veza, znam... Oprosti, znaš, izgledat će ti čudno, ali htio bih znati, da li si ti za ovo stanje?

—Kako?! — začudio sam se trenutačno a onda me spopao smijeh: činovnik, još uvijek isti... I on me je i na večeru pozvao samo zato da sazna...

Petar ŠEGEDIN

PESNA NA ELADA

— fragment —

III

Majko!
Vo barut,
dim
i krv,
v grohotna kanonada,
Elada stana plen,
padna,
majko,
Elada.
Revna Beliot Egej
pod crven oblak skrien
O, zošto devet leta
so krv ja poevmo nie
našava zemlja cveta,
i bezbroj nejni čeda
bez grob
i traga,
majko,
vo ova mrtvo utro
so mrtvi oči gledat?
Elada!
Elada!
Zošto devet rani
na gradive nosam,
zošto devet leta
luto v borba stradam?

IV

Denes, majko moja,
pred zornica jasna,
v predavnička raka
slobodata zgasna.
A mislevme nie —
ke izgreat zori,
sonuvani dolgo
od naši
i Grci,
zbratimeni sita —
od more
do more,
narodite v ljubov
ke sogreat srce...
Slobodata —
plamen
ni goreše v oči,
no najdovme samo
iskopani jami.
Pameti go, majko,
ovoj krvav zločin:
so otrova zmijska,
bez milost,
ko zveroj
ja ubija našta —
v idninata —
vera!
.....
V

Od site mrtvi,
živi
i mene,
ko lava,
ko reka,
ko stotonen čekan, —
prokletstvo
neka
padne, majko,
na tie —
što ja ubija
denes
našata mladost
i našeto detstvo!

Za Markos,
za site naši nesoni noki,
za se što ljubevmo silno i žarko,
za našite maki,
za neznaen pokoj,
za puškata što je vo desnica držam,
za bolkata što mi nagrizuva gradi, —
za se!
za se! —
prokletstvo večno
neka go sprži
ubijcot, majko,
Zaharijades!

VI

Proštavaj, roden kat,
spaleno selo moe,
jas ranet posleden pat
na tvoi pepelišta stojam.

Pusti se borečki strei,
mrtov e nivniet prag,
tam žetva krvava žnee
i besno likuva vrag.

No znam —
ke dojde vreme
za nova
barikada!
Elada pak ke bide
slobodna,
lična,
mlada...
A mojot roden kraj
ke cveta v širni poli,
ke lista
prolet — maj
vo Lerin,
Kavala,
Struma.
Egojot sin
i volen
ke šepne čudni dumi!..
O, za tio denoj,
i za tie zori,
Rodino moja,
Rodino stradna,
luto se borev
i v bojet
padnav!

Aco ŠOPOV

Snima se dokumentarni film o izgradnji Autoputa

Centralni studio dokumentarnih filmova Saveznog filmskog preduzeća »Zvezda« snima dugometražni dokumentarni film o izgradnji autoputa »Bratstvo—jedinstvo«.

Ekipa za snimanje ovog filma nalazi se već nekoliko meseci na terenu i snima sve važnije momente sa izgradnje ovog velikog objekta.

Film režira Bora Đorđević, snimatelj je Branko Marjanović, a njegov asistent Jovan Necić.

U ovom filmu biće prikazana izgradnja Autoputa od prvih dana pa sve do predaje saobraćaju. Prikazujući zalaganje naše omladine. njen samopregor i heroizam u radu, kamera će se zadržati na likovima junaka-graditelja Autoputa, onim najpožrtvovanijim, najvrednijim, prikazujući pritom karakteristične detalje iz života brigadi ta i brigada, svestranu delatnost naše omladine na ovoj radnoj akciji. Na filmsku traku snimljeni su mnogi dokumenti sa izgradnje Autoputa. Značajno mesto zauzima će snimci o inostranim brigadama, njihovom učešću u radovima, razvijanju drugarstva naše i inostrane omladine. Više nego i u jednom dosadašnjem filmu sa radnih akcija naše omladine biće prikazan kulturno-prosvetni i fiskulturni rad brigadista.

IZLOŽBA MAKEDONSKE UMETNOSTI OD X-XIX VEKA

U starom delu Skoplja, u turskom amamu iz XVI veka, stolećima zatvorenom i zapuštenom, a sada otvorenom i restauriranom, smeštena je izložba makedonske umetnosti od X do XIX veka. U unutrašnjosti ovog istoriskog spomenika, čije ogromne plave kupole nadvisuju staru skopsku čaršiju, izložene su pod belim svodovima tih istih kupola, sa kojih se kroz rasute zvezdaste otvore sliva plavičasto-mlečna svetlost, kopije najlepših srednjevekovnih fresaka, makete arhitektonskih spomenika-starih manastira i crkava, gipsani odlivi ornamenata, originalne ikone i rezbarije, delovi originalnih fresaka, fotografije građanske arhitekture Makedonije XVIII veka. Prikazani su najkarakterističniji primerci svih onih grana umetnosti koje je narod Makedonije negovao i usavršavao kroz vekove, počev od čuvenih fresaka iz crkve sv. Sofije u Ohridu (XI vek), pa preko portreta feudalnih vlastodržaca, kraljeva i careva XIV i XV veka i monumentalnih arhitektonskih tvorevina-manastira Lesnovo, Markovog manastira i drugih, do jedinstvenog primerka visokog dostignuća makedonske rezbarije na početku XIX veka, delova drvenog ikonostasa crkve sv. Spasa u Skoplju. Oko 60 ikona različite starosti pokazuju razvitak makedonske ikonografije, težnju da se ona otrgne ispod vizantiskog i drugih stranih uticaja, unošenje novih, originalnih elemenata.

Prva dvorana ove ogromne građevine ukrašena je primercima koji pripadaju svim periodima, dok su u ostalim prostorijama predmeti raspoređeni po vekovima. Pažnju posetioca odmah privlače čuvena vrata manastira Slepče- duborez makedonskog umetnika iz XV veka. O njihovom dugo osporavanom makedonskom poreklu, koje je pripisivanc vizantiskoj umetnosti, svedoče sitno urezani napisi slovenskim slovima. Duborez je još uvek plitak, što je karakteristično za rano doba rezbarije. Pored religioznih scena, kojima su vrata ukrašena, u jednoj figuri pretstavljen je guslar kako sedi skrštenih nogu. Ovo prodiranje realističnih elemenata u crkvenu umetnost karakteristično je za sve grane makedonske umetnosti, a dolazi još više do izražaja u davanju likova svetaca, kada se već na najranijim freskama i ikonama javljaju u stvari, portreti živih ljudi. Guslar iz naroda na crkvenim dverima svedoči isto tako i o visoko razvijenoj muzikalnosti naroda ovog kraja od najstarijih vremena.

Jedini primerci delova originalnih fresaka se takođe nalaze ovde. To su dva fragmenta, prilično oštećena, iz manastira Čičevo (XV vek).

Veoma interesantan detalj ovog dela izložbe pretstavlja jedan duborez manastira Slepče iz XIX veka — kliše, verovatno za gipsane odlive. To se vidi i po slovima koja su urezana natraške, a karakterističan je natpis INBI iznad razapetog Hrista, uzeto od katoličkog INRI, i koji ukazuje na verovatnoću unijatskog uticaja. Od kopija fresaka, najznačajniji u ovoj prostoriji su likovi ralja Milutina i kraljice Simonide iz manastira Nagoričano (XIV v.).

Zidovi sledeće sale ukrašeni su samo ikonama Hrista i bogorodice iz raznih perioda. Dve od njih su veoma karakteristične. Dok je prva, bogorodica »Odigitrija so zlatni resi« iz Ohrida sva u stilu kanona, stroga izraza lica, dok Hristos blagosilja drugа, »Pelagoniska ili Vo igranije mladenca«, pokazuje težnju umetnika da se otrgne od crkvenih kanona, da unese realistične momente. Na njoj je Hristos dete zavaljene glave, dignutih ruku kojima mrsi majčinu kosu. Obe ikone su iz XV veka. Kasniji su Hristovi likovi, iz perioda turskog ropstva, sa strogim izrazom lica, gde se oseća pojava vladara, jer je crkva u to vreme faktički zamenila feudalne gospodare, nastojala da naslediji njihov autoritet u narodu. Svi ovi likovi rađeni su na zlatnoj podlozi. Na sredini iste sale nalazi se maketa crkve sv. Nikite iz XIV veka. Njene freske sada se kopiraju i zbog svoje lepote pripremaju za izložbu jugoslovenske umetnosti koja treba da se otvori u Parizu.

U dve najveće i najsvetlije dvorane starog amama, trećoj i četvrtoj, smeštene su kopije fresaka koje pretstavljaju vrhunac makedonske zografske umetnosti, i makete najlepših građevina srednjevekovne crkvene arhitekture. Centralni zid prekrila je ogromna kopija freske iz XI veka »Uspenije bogorodice« iz crkve sv. Sofije u Ohridu, freska sa puno realizma i dramatičnosti u kompoziciji i izrazima Hrista i pojedinih svetaca, koji, svaki na svoj način, oplakuju njenu smrt. Ova kopija, koja je isto tako verno prenela očuvanu lepotu i sklad boja originala, rad je makedonskih slikara Kratine i Sojleva. Crkva sv. Sofije pretstavljena je maketom fasade te ogromne građevine, čije se pojedine strane, zatrpane zemljom, tek sada otkopavaju. U levom uglu zida, ispod freske, nalazi se i jedan gipsani stub iz iste crkve, sa ornamentima koje karakteristiše tročlana makedonska pletenica.

Puno realizma nosi u sebi i freska koja prikazuju oplakivanje Hrista iz manastira sv. Pantelejmona — Nerezi (XII vek). Golo telo Hristovo, sasvim suprotno vizantiskom crkvenom kanonu, bogorodica drži na krilu. Još realističnije deluje druga freska iz istog manastira, skidanje Hrista sa krsta. Na njoj jedan svetac čupa velikim kleštima eksere kojima su Hristove noge prikovane na krstu. Slobodu umetnika koji su dali freske u Nerezima karakteriše i to, što se na njihovim freskama prvi put pojavljuje lik u profilu — Rođenje bogorodice. Ispod haljina njihovih svetaca naziru se isto tako veoma jasno i telesni oblici.

Četvrtu dvoranu ukrašavaju kopije fresaka-portreta srednjevekovnih vladara Odela sačuvana u svoj lepoti boja i bogatstva ukrasa, pokreti i držanje figura cara Dušana, carice Jelene, despota Olivera i drugih, odražavaju i pored svetačkih oreola (jedan lik despota Olivera je čak i bez njega) likove svemoćnih vlastodržaca-feudalaca. U nizu radova anonimnih umetnika, ljudi iz naroda, nalazi se tu i velika freska, veoma lepa po plastičnosti figura, živopisnosti boja, savršenoj kompoziciji — Molitva na Maslinovoj gori, od episkopa Jovana, iz crkve sv. Andreje, okolina Prilepa (XIV vek). Kopiju je uradio slikar Zdravko Blažić. Po svojoj realističnosti izdvaja se u ovoj dvorani i kopija freske »Ubijanje dece u Vitlejemu« iz manastira sv. Marko, okolina Skoplja, scena puna dramatičnosti i bez svetačkih oreola.

Rad na freskama prestaje u doba turskog ropstva. Mesto velelepnih crkava i manastira, čiji su visoki zidovi ukrašavani freskama, zidaju se niske, skromne kućice, bez kubeta i zvonika, kao što pokazuje maketa crkve sv. Đorđa u selu Banjanu, neposredna okolina Skoplja. One se sada ukrašavaju samo ikonama. Međutim, i pored jakog razvoja ikonopistva u XVII i XVIII veku, ove ikone više pokazuju kopiranje prošlosti, prelazak u jednoobraznost, u delima umetnika ima manje originalnosti.

Dve poslednje prostorije ispunjene su fotografijama. Na njima je prvenstveno prikazana građevinska arhitektura: kuće u Ohridu, unutrašnjost kuća, jednom maketom čak i ulica u Ohridu u XIX veku, pored toga i konak manastira sv. Jovana Bigorskog, njegove tipične drvene doksate, unutrašnjost trpezarije. Na jednoj fotografiji snimljen je u prirodnoj veličini drveni reljef koji prikazuje sv. Klimenta. Reljef je rad rezbara XIV veka.

Izlaz iz izložbe ukrašavaju dva tamna stuba čuvenog ikonostasa crkve sv. Spasa u Skoplju, rad trojice umetnika iz Debra, koji su ga rezali punih 12 godina. Stubovi su sa svim ornamentima i likovima izvajani iz jedinstvenog komada drveta.

Izložba makedonske umetnosti od X do XIX veka pretstavlja samo jedan mali deo onog ogromnog umetničkog blaga makedonskog naroda koje je narod stvarao kroz vekove, čuvao ga u ostvarenim delima, bogatio svojom životnošću i doprinosio njime svojoj kulturi.

Olga BOŽIČKOVIĆ

BIBLIOGRAFIJA

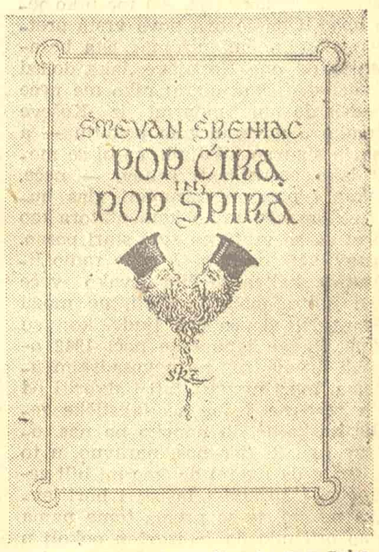

Stevan Sremac: Pop Čira in Pop Spira. Na slovenački preveo Davorin Ravljen. Ilustrovao Bog. Vojnović-Pelikan. Izdanje »Slovenskog knjižnog zavoda«, Ljubljana, 1949 godine, 279 strana, cena?

Roksanda Njeguš: Normirac u srcu. Zbirka književnih reportaža sa tematikom iz Oslobodilačke borbe naših naroda i socijalističke izgradnje naše otadžbine. Crteži Pjera Križanića i Z. Džumhura. Izdanje »Rada«, Beograd, 1949 godine, ćirilicom, 110 strana, cena 23 dinara.

M. Gorki: Pripovetke. Knjiga trinaesta. »Dela Maksima Gorkog«, Prevela Vera Stojić, redaktor Ivo Andrić, izdanje »Kulture«, Beograd—Zagreb, 1949 godine, 421 strana, ćirilicom, cena 54 dinara.

Karel Čapek: Prva smena. U ovom delu istaknuti češki pisac, koji je izdahnuo posle minhenske izdaje njegove zemlje, pokazao je da je pravi heroizam u radu koji zbližava i bratimi ljude. S češkog preveo Krešimir Georgijević. Izdanje »Matice srpske«, Novi Sad, 1949 godine, 168 strana, cena ?

Bil Noton: Dečaci. S engleskog preveo Božidar Marković. Crteži Džordža Badeja. »Omladinska biblioteka«, izdanje »Prosvete«, izdavačkog preduzeća Srbije, Beograd, 1949 godine, ćirilicom, 366 strana, cena 53 dinara.

Milovan Đilas: Lenjin o odnosima među socijalističkim državama. Izdanje »Kulture«, Beograd, 1949 godine ćirilicom, 74 strane, cena 6.50 dinara.

Istorija filozofije, u redakciji G. F. Aleksandrova, B. E. Bihovskog, N. B. Mitina i P. F. Judina. Preveo Miroslav Marković. Tom II, filozofija XV — XVII veka. Izdanje »Kulture«, Beograd, 1949 godine, latinicom, 480 strana, cena 60 dinara.

Redakcioni odbor

Jovan Popović, Čedomir Minderović, Marijan Jurković, Ivan Potrč, Vjekoslav Kaleb, Isak Samokovlija, Janko Đonović, i Dmitar Mitrev

PRETPLATA ZA KNJIŽEVNE NOVINE
Za našu zemlju na 3 meseca 35 dinara, na 6 meseci 70 dinara i na godinu dana 140 dinara.

Za inostranstvo: na 3 meseca 50 dinara, na 6 meseci 100 dinara i na godinu dana 200 dinara.

Rukopisi se ne vraćaju.

Broj čekovnog računa 1-2060378
Poštanski fah 617

Odgovorni urednik: Jovan Popović, Beograd, Francuska broj 7 — Štamparija »Borba« Beograd, Kardeljeva 31.